

OTDK-dolgozat

2025

Budapesti Corvinus Egyetem

MIT ADHAT A NEMNÖVEKEDÉS ELMÉLETE A LOKÁLIS FENNTARTHATÓSÁGI
STRATÉGIÁKNAK?
ELEMZÉS A KLÍMABARÁT TELEPÜLÉSEK SZÖVETSÉGE PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

HOW CAN DEGROWTH THEORY CONTRIBUTE TO LOCAL SUSTAINABILITY STRATEGIES?
ANALYSIS THROUGH THE EXAMPLE OF THE ASSOCIATION OF HUNGARIAN CLIMATE
FRIENDLY SETTLEMENTS

Topercer Péter

Konzulens: Marjainé Dr. Szerényi Zsuzsanna

Kézirat lezárásának dátuma: 2024. 05. 24.

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS.....	1
2. ELMÉLETI HÁTTÉR.....	2
2.1. A FENNTARTHATÓSÁG FOGALMA.....	2
2.2. A LOKÁLIS FENNTARTHATÓSÁG ÉRTELMEZÉSEI	4
2.3. A NEMNÖVEKEDÉS ELMÉLETE	6
2.3.1. Az elmélet története.....	6
2.3.2. A nemnövekedés elméletének célja.....	7
2.3.3. A 8R „angyali köre”	8
2.3.4. A nemnövekedés kritikája	12
3. A LOKÁLIS FENNTARTHATÓSÁG HELYZETE ÉS INTÉZMÉNYI HÁTTERE MAGYARORSZÁGON	14
4. A KLÍMABARÁT TELEPÜLÉSEK SZÖVETSÉGÉNEK BEMUTATÁSA.....	15
5. MÓDSZERTAN.....	17
6. A 8R IRÁNYELVEINEK MEGJELENÉSE A KLÍMABARÁT TELEPÜLÉSEK SZÖVETSÉGÉNEK TAGTELEPÜLÉSEIN	20
6.1. ÉRTÉKRENDCSERE, FOGALMIKERET- ÉS KONCEPCIÓVÁLTÁS.....	20
6.2. ÁTSTRUKTURÁLÁS.....	25
6.3. ÚJRAELOSZTÁS	28
6.4. RELOKALIZÁCIÓ	29
6.5. CSÖKKENTÉS	33
6.6. ÚJRAHASZNOSÍTÁS, ÚJRAFELDOLGOZÁS	36
7. ÖSSZEFOGLALÁS	37
HIVATKOZÁSJEGYZÉK.....	39
Mellékletek.....	49
1.számú melléklet: Klímabarát Települések Szövetségének tagtelepüléseinek listája.....	49
2.számú melléklet: A klímakoordinátorokkal készített interjúk vonalvezető kérdései	51

1. BEVEZETÉS

Az 1992-ben, Rio de Janeiroban megrendezett Környezet és Fejlődés ENSZ Konferencia óta egyre nagyobb szerepet kapnak a helyi szinten szerveződő fenntarthatósági mozgalmak, és ezzel a hagyományosan globálisan értelmezett fenntarthatóságfogalom is kiterjesztésre került regionális, térségi és lokális szintre. Mára már általánosan elfogadottá vált az a felismerés, hogy a globális fenntarthatósági célok eléréséhez szükséges intézkedések jelentős részét állami és önkormányzati szinten lehet csak megvalósítani (Rok – Kuhn, 2012).

A helyi közösségeken alapuló, alulról szerveződő fenntarthatósági intézkedésben hisznek a nemnövekedés (degrowth) elméletének követői is. Ezen radikálisnak tartott fenntarthatósági megközelítés sajátosságát az adja, hogy elutasítja a gazdasági növekedést, és alapjaiban változtatná meg a jelenlegi gazdasági rendszer működését. Bár a nemnövekedés elméletét kidolgozó Latouche (2011) által felvázolt politikai program a jelenlegi gazdasági berendezkedés mellett nem tűnik megvalósíthatónak, az elmélet számos olyan javaslatot fogalmaz meg, ami értelmezhető és beleilleszthető a jelenlegi fenntarthatósági programokba is (Dombi – Málovics, 2015).

Dolgozatomban a magyarországi Klímabarát Települések Szövetsége (KTSZ) tagtelepüléseinek példáin keresztül fogom vizsgálni, milyen módon járulhat hozzá a nemnövekedés elmélete a lokális szinten szerveződő fenntarthatósági programokhoz. A Klímabarát Települések Szövetségét azért is tartom alkalmasnak az elemzéshez, mert 72 tagtelepülésük lakosságszámukban, elhelyezkedésükben és adottságaikban is rendkívül sokszínűek, ugyanakkor mindannyian a szövetség módszertani útmutatóinak segítségével dolgozták ki saját fenntarthatósági stratégiájukat.

Dolgozatomban a fenntarthatóság fogalmának, illetve annak lokális megközelítésének ismertetése után bemutatom a nemnövekedés elméletének háttérét és céljait, kiemelt figyelmet fordítva az elmélet irányelveit kifejező 8R elemeinek ismertetésére, ami központi szerepet fog kapni az elemzés során is. Ezt követően áttekintem a lokális fenntarthatóság magyarországi helyzetét és intézményi háttérét, ismertetve azokat a körülményeket, amelyek meghatározzák és keretet adnak a települési fenntarthatósági stratégiáknak.

A Klímabarát Települések Szövetsége bemutatását követően a 8R elemein keresztül elemzem, hogyan jelennek meg jelenleg a nemnövekedés elméletének elvei a KTSZ és tagtelepüléseinek fenntarthatósági megközelítéseiben, és milyen további alkalmazási és fejlődési lehetőségek, vagy

esetleges értelmezési és megvalósíthatósági korlátok azonosíthatóak. Az elemzés nemcsak települési stratégiai dokumentumokat vizsgál, hanem egyedi példákat is bemutat, amihez négy kiválasztott település klímakoordinátorával készítek interjút. Az elemzés során eltérő méretű és adottságú települések példáin keresztül szeretnék átfogó képet adni arról, milyen lehetőségeket kínál a nemnövekedés elmélete a fenntartható településfejlesztés számára.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

2.1. A FENNTARTHATÓSÁG FOGALMA

A lokális fenntarthatóság fogalmának megértéséhez fontosnak tartom a fenntarthatóság általános fogalmi hátterének ismertetését, mert a fenntarthatósággal kezdetben globális értelmezésben kezdtek el foglalkozni (Caradonna, 2014).

A fenntarthatóság, vagy a sokszor az akadémiai életben is szinonimaként használt fenntartható fejlődés definíciói közül a World Commission on the Environment and Development (1987, 43. old.) (magyarul: Környezetvédelmi és Fejlesztési Világbizottság) meghatározása számít a legelterjedtebbnek, ami a fenntartható fejlődést olyan fejlődési folyamatként vagy szervezési elvként írja le, ami „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket”.

A fenntarthatóság problémáját részben az egyes természeti erőforrások végeessége okozza, melyeket túl gyorsan használunk fel ahhoz, hogy fenntartható módon lehessen rájuk építeni. A másik problémát a szennyező tevékenységünk jelenti, amivel beleavatkozunk a környezet működési rendszerébe, ezzel megváltoztatva azt a klímát és környezetet, ami az emberiség gazdasági és társadalmi folyamataira is hatással van. A környezeti rendszerbe való beavatkozással jár az emberek által működtetett technológiai rendszer is, ami számára a környezeti output jelenti az inputot, és fordítva. Abban az esetben tehát, ha a technológiai rendszer felvevőkapacitása meghaladja a környezeti rendszer véges kibocsátó és újratermelőkéességét, és a technológiai rendszer kibocsátókapacitása meghaladja a környezeti rendszer véges felvevő- és feldolgozókéességét, zavar keletkezik a környezeti rendszerben. Ezekre az összefüggésekre épül Daly (1994; idézi Fleischer, 2014) három fenntarthatósági kritériumának első két pontja, ami kiegészül azzal a fenntarthatósági feltétellel, hogy csak olyan mértékben használhatunk fel nem-

megújuló erőforrásokat, amilyen mértékben képesek vagyunk azt helyettesíteni megújulókkal (Fleischer, 2014).

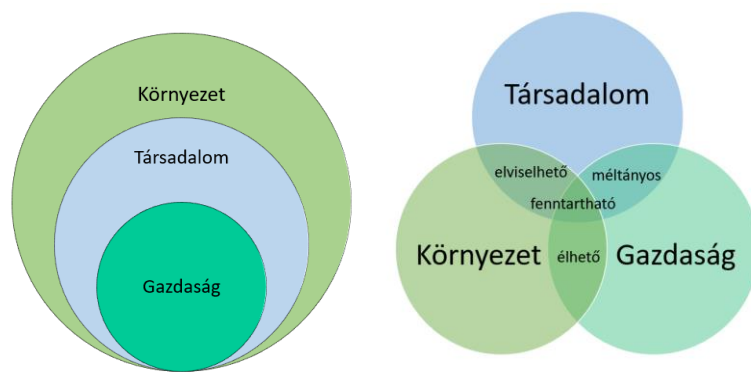
A fenntarthatóságnak több egymástól eltérő értelmezése van, ami megnehezíti a fogalom helyes használatát (Salas-Zapata – Ortiz-Muñoz, 2019). Marshall és Toffel (2005) több fenntarthatósági keretrendszer áttekintését követően hierarchiát alakított ki a fenntarthatóság különböző értelmezései között azok osztályozása és elkülöníthetősége céljából (ld. 1. ábra). Az első szint definíciója szerint a fenntarthatóság azon tevékenységek nélkülözését jelenti, amik az előre jelzett ütemben haladva veszélyeztetik az emberiség túlélését. A második szint fenntarthatatlannak tekinti azokat a tevékenységeket, amik hosszú távon közvetlenül vagy közvetetten csökkentik a várható élettartamot, vagy egészségügyi kockázatot jelentenek (erre példa a légszennyezés). A harmadik szint fenntarthatóságdefiníciója az egyes fajok kihalásához vagy az emberi jogok veszélyeztetéséhez vezető tevékenységek elhagyását is tartalmazza. Utóbbi rendkívül szubjektív és kultúrafüggő, de Marshall és Toffel (2005) globális szinten az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát tekintik mérvadónak. A negyedik szint fenntarthatatlannak minősíti azokat a tevékenységeket is, melynek hatásai nincsenek összhangban adott értékekkel vagy hiedelmekkel. Ennek alapján önmagában is fenntarthatatlannak titulálható az a városterjeszkedés, ami fenntarthatatlannak ítélt zsúfoltságot eredményez. A szerzők a negyedik szint fenntarthatóságdefiníciójának mellőzését javasolták, mert az értékek és hiedelmek szubjektivitása miatt félreértésekhez vezethet, és kevésbé megfoghatóvá, gyengébbé teszi a fenntarthatóság fogalmát (Marshall – Toffel, 2005).

1. ábra: Fenntarthatósági hierarchia a fenntarthatatlan tevékenységek négy értelmezési szintjével

Forrás: saját szerkesztés, Marshall és Toffel (2005) alapján

A fenntarthatóság két, alapjaiban eltérő megközelítése az erős és a gyenge fenntarthatóság (Gutés, 1996; Kerekes, 2016;). A gyenge fenntarthatóság egyenrangúként, és egymással helyettesíthetőként kezeli a gazdasági, társadalmi és környezeti tőkét, és kimondja, hogy az egyes tőketípusok változása elfogadható, ha kiegyensúlyozzák egymást, csak az összegük nem csökkenhet. Ezzel szemben az erős fenntarthatóság képviselői szerint a három tőketípust egymástól külön kell kezelni, mert a gazdasági és társadalmi környezet része a természeti környezetnek, és mint ahogy Daly (1994; idézi Fleischer, 2014) fenntarthatósági kritériuma is kimondja, a természeti erőforrások a gazdaság alapvető inputjai (Ayres et al., 2001). A két megközelítés közti különbséget a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra Az erős (balra) és a gyenge (jobbra) fenntarthatóság értelmezése közti különbség

Forrás: saját szerkesztés, Tedeschi et al. (2015) alapján

2.2. A LOKÁLIS FENNTARTHATÓSÁG ÉRTELMEZÉSEI

A fenntarthatósággal kapcsolatos intézkedések végrehajtása általában állami vagy önkormányzati szinten születnek meg, ezért a lokális fenntarthatóságnak fontos szerepe van a globális célok elérésében (Szlávik, 2002; Betsill – Bulkeley, 2004). A lokális fenntarthatóság fogalmának ismertté válásában fontos szerepet játszott az ENSZ (1992) riói konferenciáján elfogadott, részletes fenntarthatósági tervet kidolgozó, Agenda 21 elnevezésű cselekvési terve, ami kiemelten foglalkozott a helyi szintű fenntarthatósági programok megvalósításának előre mozdításában és összehangolásában. Az Agenda 21 az egyes szektorok problémáinak integrált kezelésére, gazdasági, politikai és civil szereplők bevonásával készített összehangolt cselekvési terv kialakítására, valamint a helyi és globális fenntarthatósági célok összehangolására hívta fel a figyelmet (Szlávik, 2002).

A lokális fenntarthatóság fogalmának értelmezésekor fontos szempont, hogy - a gazdaság globalizáltsága és komplexitása miatt - a globális fenntarthatóság nem az egyes lokációk fenntarthatóságának „összegéből”, hanem bonyolult egymásra hatásának eredményeképpen alakul ki. Emiatt egy adott lokációs szinten a fenntarthatóságot elősegítő tevékenység máshol ellentétes hatással járhat, és összességében akár káros is lehet a globális fenntarthatóság szempontjából, ezért a lokális fenntarthatósági stratégiák kidolgozásánál rendkívül fontos a rendszerintegráció (Liu et al., 2015). A lokális fenntarthatóság kérdését magyarországi viszonylatban vizsgáló Fodor (2019) is kiemelte az egyes települések egymásra hatását és a „zárt láncú” gazdaság településeken való kialakulásának nehézségét, amit a helyi erőforrások eloszlásának egyenlőtlenségével magyaráz, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy egy önkormányzat helyi szinten sokat tud tenni a „zárt láncúság” elősegítéséért, például azáltal, hogy ösztönzi a településen található, egymás melléktermékeit felhasználni képes vállalatok egymással való kapcsolatba kerülését. Takács-Sánta (2017; idézi Fodor, 2019) szerint kistérségi szinten ugyanakkor már nagyobb esélye van annak, hogy kialakuljon egy minél zártabb, lokálisan fenntartható gazdasági rendszer.

Az egyes országok, régiók és települések fenntarthatóság terén nyújtott teljesítményének összehasonlításához számos objektív mutató született. Pálvölgyi és Csete (2011) 30 szempontot határozott meg a térségi fenntarthatóság kritériumaként. Ezek közé sorolják többek között a globális fenntarthatósághoz való hozzájárulást a biológiai sokféleség és vízkészletek helyi szintű megóvása által, a természetmegőrző területfejlesztést, a szennyezésmegelőzést, az újrahasznosítás elősegítését és olyan társadalmi szempontokat, mint a társadalmi méltányosság, valamint a társadalmi részvétel. Hasonlóan sokszínű szempontrendszer van az Economist Intelligence Unit (EIU) élhetőségi indexének, ami elsősorban a települések élhetőségét és fejlettségét méri, de megjelennek benne fenntarthatósági szempontok is (Farkas – Salmin, 2021)

A Központi Statisztikai Hivatal négy dimenzióra (emberi erőforrások, társadalmi erőforrások, természeti erőforrások, gazdasági erőforrások) bontja fenntarthatósági mutatószámrendszerét, amibe beletartoznak például a demográfiával, oktatással, közlekedéssel és környezeti elemekkel (víz, levegő, élővilág) kapcsolatos indikátorok (Taksás, 2020; 92. old.). Ezeket az indikátorokat a magyarországi körülményekhez igazítva állították össze, míg például az ENSZ által kidolgozott Agenda 30 elnevezésű fenntarthatósági célrendszer 241 indikátort tartalmaz, ami közül az egyes országok és térségek kiválaszthatják a számukra releváns szempontokat (Taksás, 2020).

Roberts (2006) kihangsúlyozta, hogy a helyi szintű fenntarthatósági programokat nem célravezető ilyen jellegű egységes szempontok mentén kialakítani, hanem a helyi feltételekből és lehetőségekből kell kiindulni. A külső szempontrendszeréből való kiindulás - meglátása szerint - gátolja az elkötelezettséget a helyi közösségek részéről, melynek kialakulását azzal lehet segíteni, ha a helyi feltételekből kiindulva, alulról szerveződve épülnek fel a fenntarthatóságot elősegítő programok.

A lokális fenntarthatóságban erősen megjelennek a társadalmi szempontok is. Yiftachel és Hedgcock (1993) a lokális fenntarthatóság társadalmi oldalával foglalkoztak, és a fogalmat a település tartós és értelmes társadalmi kapcsolatainak háttereként értelmezték, ami megfelel a jelen és a jövő generációk társadalmi szükségleteinek. Bramley és Power (2009) a társadalmi méltányossági kérdéseket emelték ki a lokális fenntarthatóság kapcsán, amibe beletartoznak a különböző szolgáltatásokhoz és lehetőségekhez való hozzáférés mindenki számára való biztosítása. A lokális társadalmi fenntarthatóság fogalmának kidolgozása terén Davidson (2010) Vancouvert említi példaként, ahol a méltányosság mellett a társadalmi befogadást, a biztonságot és az alkalmazkodóképességet jelölte meg a városvezetés a társadalmilag fenntartható település kialakításának feltételeként.

A fejezetben leírt meghatározások azt mutatják, hogy a lokális fenntarthatóság egy sokkal lazábban kezelt fogalom a globális fenntarthatóságnál, amire azért van szükség, hogy a fenntarthatósági programokat a helyi adottságokhoz és közösségekhez lehessen igazítani, olyan módon, hogy a legjobban hozzá tudjanak járulni a globális fenntarthatósághoz.

2.3. A NEMNÖVEKEDÉS ELMÉLETE

2.3.1. Az elmélet története

A nemnövekedés elméletét számos kritika érte, ennek megismeréséhez azonban elengedhetetlen magának a fogalomnak, történetének és az ún. 8R elemeinek megismerése.

Az angol degrowth (nemnővekedés) kifejezés a 21. század első éveiben vált ismertté a gazdasági növekedés paradigmáját megkérdőjelező gondolatok gyűjtőfogalmaként, és rövid időn belül társadalmi mozgalommá, környezetvédelmi irányzattá fejlődött, emellett a tudományos közéletbe is eljutott (Demaria et al., 2013). A szó francia változata (décroissance) ennél korábban, 1972-ben

elhangzott a Nouvel Observateur által rendezett vitán, ahol a gazdasági növekedés és a kapitalizmus kapcsolatáról volt szó (D’Alisa et al., 2013). Az ezt követő évtizedekben egyre élénkebbé vált a diskurzus a gazdasági növekedés hátrányos következményeiről, de a nemzetközi köztudatba csak később, az elmélet köré szerveződő civil mozgalmak és a 2008 óta két évente megrendezésre kerülő Degrowth Konferenciák által került be (Kallis et al., 2018).

Az elméletet több, különböző területtel foglalkozó tanulmány alapozta meg. Schumacher (1991) a buddhista közgazdaságtan szemszögéből vizsgálta a gazdasági növekedést, kritizálva a fogyasztáson alapuló életszínvonal elterjedését, hangsúlyozva, hogy a buddhista értékrend szerinti jólét maximalizálására kéne törekednünk a fogyasztásunk minimalizálása mellett.

Mishan (1967) arra hívta fel a figyelmet, hogy a kapitalista berendezkedés növekedési kényszerszerűen elő, és a természeti erőforrásaink végesek ahhoz, hogy ezt örökké fenntartsuk. Bartus (2008) ezt fizikai és biológiai törvényekkel támasztotta alá, azzal érvelve, hogy a Föld termodinamikai szempontból egy zárt rendszer, és a gazdasági működés, ami közvetlenül és közvetetten igénybe veszi a természeti erőforrásokat, nem követi a természetben jellemző körforgás elvét, emiatt csak idő kérdése, mikor merülnek ki végleg a természeti erőforrásaink.

Polányi (1944; idézi Liegey – Nelson, 2020) szociológiai szempontból vizsgálta a témát, és a Homo Economicus jelenség káros társadalmi hatásaira hívta fel a figyelmet, társadalmunkat értékszerkezetváltásra szólítva fel.

A növekedés fenntarthatóságáról szóló vitába Solow (1997; idézi Dombi – Málovics, 2015) és Daly (1973; idézi Dombi – Málovics, 2015) is beszállt, utóbbi elméleti javaslatot is kidolgozva arra, hogyan lehetne növelni a jólétet gazdasági bővülés nélkül.

Összefoglalva az alfejezetben leírtakat, a nemnövekedés egy 21. század első éveiben kibontakozó, a gazdasági növekedés paradigmáját megkérdőjelező mozgalom és környezetvédelmi irányzat, ami a felvilágosodás, a humanizmus, az antropológia és az emberi jogok értékeiből merítkezik.

2.3.2. A nemnövekedés elméletének célja

A nemnövekedés elméletének célja a gazdasági növekedés paradigmájának lerombolása. Griethuysen (2010) szerint a jelenleg működő gazdasági rendszer növekedési kényszerben van, aminek az az oka, hogy a hitel intézménye lehetőséget kínál arra, hogy a gazdasági szereplők fejlődni, növekedni tudjanak, és ezt a lehetőséget a legtöbb esetben ki is használják, belekényszerítve

magukat abba, hogy a hitel kamatostól való visszafizetése érdekében valóban növekedjenek, így a gazdaság rendkívül érzékenyé válik minden kisebb visszaesésre, recesszióra.

Sokan emiatt utasítják el az elméletet, pedig az általa használt nemnövekedés fogalom nem egyenlő a recesszióval. A nemnövekedés célja egy olyan gazdasági rendszer kialakítása, ami felszabadítja a gazdaságot a növekedési kényszer alól, és megszünteti a pénz- és növekedésközpontú gazdaság olyan negatív társadalmi hatással járó jelenségeit, mint az agresszív, manipulatív reklámok vagy a felesleges fogyasztás, egy egyenlőbb társadalmat létrehozva, ahol egy ország jólétét nem GDP-ben, hanem más szociális szempontok alapján mérik (Latouche, 2011).

Környezetpolitikai irányzatként a nemnövekedés irányzat képviselői kritizálják a jelenleg használt top-down típusú környezetpolitikai eszközöket, amik a vállalatok pénzügyi érdekeire próbálnak hatni (Cosme et al., 2017).

Az elmélet képviselői a technológiai megoldásokban sem látják a megoldást a visszapattanó hatás, vagy más néven Jevons-paradoxon miatt. A jelenség lényege, hogy a környezeti szempontból hatékonyabb technológia megjelenésének hatására megváltozik az eszközhoz/szolgáltatáshoz való hozzáállás, ami csökkenti a technológia által elért eredményeket (Binswanger, 2001). Azok, akik alacsonyabb kibocsátású személygépkocsit vezetnek, jellemzően többet használják az autójukat az alacsonyabb kibocsátás tudata miatt (Sebestyén Szép, 2013).

Latouche (2011) politikai programot is kialakított a nemnövekedés céljaival kapcsolatban, aminek az elemei közé tartozik a munkaidőcsökkentés és alapjövedelem biztosítása, az áruszállításra való adókivetés és a termelés lokalizálása. A nemnövekedés megvalósítását segítő politikai programokkal számos magyar szerző is foglalkozott (pl. Málovics, 2016, Gébert – Tózsér, 2016)

A siker viszont leginkább az alulról szerveződő strukturális változtatásokon, valamint a fogyasztók és vállalatok hozzáállásán múlik, amiket nem lehet felülről irányítani.

2.3.3. A 8R „angyali köre”

Latouche (2011) nyolc, egymással szorosan összefüggő vezérelvben fejezte ki a nemnövekedés lényegét, amit ő a 8R „angyali körének” is nevezett (ld. 3. ábra). Az alábbiakban ezen nyolc vezérelv kerül definiálásra, a végén felvázolva a 8R lokális fenntarthatóságban való relevanciáját.

Az egyes irányelvekhez településekre vonatkozó javaslatokat is bemutatok a nemnövekedés szakirodalmából válogatva.

3.ábra: A 8R „angyali körének” elemei.

Forrás: saját szerkesztés, Dombi – Málovics (2015) alapján

Ahhoz, hogy rendszerszintű változásokat lehessen elérni, fontos, hogy megváltoztassuk azokat az értékeket, amik alapján a rendszer működik. Az értékrendcsere elve erre hívja fel a figyelmet, és kifejezi az igazságosságra, felelősségre, őszinteségre, szolidaritásra való törekvést, a demokratikus értékek szerinti működést és a fogyasztói kultúra lerombolását, ami a felesleges fogyasztás és termelés egyik fő okozója (Dombi – Málovics, 2015). Egy település esetében a változáshoz legalább annyira fontos a lakosság szemléletének megváltoztatása, mint a városvezetése. A nemnövekedés képviselői a szemléletváltás területén fontosnak tartják a természettel való kapcsolat megerősítését, amihez Nesterova (2022) a városok esetében a közösségi kerteket tartja a legjobb eszköznek.

A fogalmi keret- és koncepcióváltás egyes fogalmak, mint a szegénység és gazdagság újradefiniálását sürgeti (Dombi – Málovics, 2015, 210. old.). Ha a köztudatban más jelentést tulajdonítunk egyes kifejezéseknek, az emberek is másképp fognak hozzáállni: például, ha másképp definiálnánk a jólétet, az emberek nem tennék ezt függővé egyes anyagi javak megszerzésétől, és így elkerülhető lenne a túlfogyasztás. Véleményem szerint ez az irányelv szorosan kapcsolódik az értékrendcsere elvéhez, mivel ahhoz, hogy megváltoztassuk az egyes fogalmakhoz vagy helyzetekhez való hozzáállásunkat, értékrendcsere szükséges.

Az átstrukturálás elve azt fejezi ki, hogy a termelésnek és a társadalmi kapcsolatoknak követniük kéne a már korábban kifejtett értékrendcsere elvét (Dombi – Málovics, 2015, 210. old.). A települések esetében a mélyebb strukturális változások eléréséhez a településtervezésben és városüzemeltetésben meg kell változtatni a korábbi döntési szempontokat (pl. az autók helyett a tömegközlekedésnek és kerékpároknak kedvező infrastruktúra kialakítása), ösztönzőket kell bevezetni a kívánt célok eléréséhez (pl. kármentesítési tevékenység, barnamezős beruházások adókedvezménye vagy támogatása; gépjárműadó), vagy szigorúbb szabályozásokat kell előírni a beruházásokra és fejlesztésekre (Wächter, 2013; Xue, 2014).

Az újraelosztás elve kifejezi, hogy a javakhoz és a természeti örökséghez való hozzáférést újra kellene strukturálni globális, társadalmi, és generációs szinten annak érdekében, hogy igazságosabb legyen az elosztás (Dombi – Málovics, 2015, 211. old.). Az igazságosabb újraelosztás a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése mellett a fogyasztásra is hatással lehet, mérsékelve a vagyonosabb társadalmi rétegek felesleges fogyasztását (Latouche, 2011). Xue (2022) szerint a jövőbeni városfejlesztésnek törekednie kell arra, hogy a lakhatás, egészség és oktatás terén mindenki számára biztosítva legyen egy minimális szint, habár kétségtelen, hogy ez összetett és nehéz feladat. A jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése terén a nemnövekedés radikálisabb javaslatai között szerepel a munkából és tőkéből származó jövedelem minél nagyobb tétele, a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése, és a legmagasabb jövedelműek számára kiemelkedően magas, akár 90%-os adókulcs meghatározása (Kallis, 2015).

Lakhatás terén a nemnövekedés képviselői fontosnak tartják az önkormányzati tulajdonban lévő szociális bérlakások arányának növekedését, hogy a rosszabb anyagi helyzetben lévők is könnyebben lakáshoz tudjanak jutni, és visszaszoruljon az ingatlanspekuláció (Ferrerri, 2018; Krähmer, 2022). Bohnenberger (2021) javaslatai közé tartozik az egy főre jutó lakóterület maximalizálása, az építészek helytakarékos ingatlanok tervezésére való ösztönzése építési szabványokkal és a nagy alapterületű vagy alacsony kihasználtságú ingatlanok (pl. nyaralók) megadóztatása.

A relokalizáció elve a helyi, közös kultúrával rendelkező közösségekben való gondolkodás visszatérését, a döntéshozatal helyi kézbe helyezését és a helyi alapanyagok, erőforrások felhasználását hangsúlyozza (Dombi – Málovics, 2015, 211. old.). Latouche (2011) szerint a helyi közösségek jobban rálátnak a saját szükségleteikre, mint az állami, vagy globális szervezetek, ezért így elkerülhető a felesleges erőforrásfelhasználás. A területtervezés nemnövekedésben való

szerepével foglalkozó Wächter (2013) is kiemelte annak fontosságát, hogy a településfejlesztési és településrendezési döntéshozatalba bevonják az érintett lakosságot, hogy a gazdasági érdekek kiszolgálása helyett valóban a helyiek igényei szerint hozzanak meg beruházási döntéseket.

A relokalizáció elvével kapcsolatban Latouche (2011) fontosnak tartja a helyi alapanyagok felhasználását is, ami kisebb környezeti terhelést eredményez, és segíti a tudatosabb fogyasztást. Ezzel kapcsolatban gyakori kritika, hogy az eltérő területi adottságok miatt nem minden település vagy térség képes önellátásra. A nemnövekedéssel is foglalkozó Cato (2011) szerint ezt a természeti adottságokhoz igazodó biorégiók meghatározásával kell kezelni, melynek mérete rugalmas, de mindenképpen arra törekszik, hogy olyan, minél kisebb méretű területek tudjanak kialakulni, amelyek képesek arra, hogy az alapvető erőforrásokat tekintve önellátóak legyenek. Málovics (2016) szerint helyi és térségi szintű kiegészítő pénzrendszerekkel is lehetne ösztönözni a lokalitást.

A csökkentés elve a termelés, a fogyasztás és az energiafelhasználás csökkentésére hívja fel a figyelmet (Dombi – Málovics, 2015, 211. old.). Latouche (2011) ide sorolja a munkaidőcsökkentést is, amivel szerinte csökkenteni lehetne a termelést is, és az anyagi javak előállításával foglalkozó iparágakból kieső munkaerőt át lehetne csoportosítani például a szociális szférába. A csökkentés elvéhez Málovics (2016) a közmunkaprogramokat és a nem fizetett munkavégzés előtérbe kerülését javasolja, amit Gébert és Tózsér (2006) javaslatára a feltétel nélküli alapjövedelem bevezetésével egészítené ki.

A nemnövekedés elveit követő településtervezéssel foglalkozó Lietaert (2010) szerint a városban lakók legfontosabb találkozási pontjai a fogyasztás köré épülnek (pl. bevásárlóközpontok), ami szintén a fogyasztás növekedését idézi elő, ezért a településeken több olyan közösségi térre van szükség, ahol az emberek anélkül tudnak együtt időt eltölteni, hogy közben fogyasszanak valamit. Kallis (2015) javaslata a közterületen történő reklámozás csökkentése és szigorúbb szabályozása. Szintén Lietaert (2010) javaslata az ún. cohousing lakhatási forma, amiben az azonos társasházban vagy utcában lakó háztartások közös helyiség- és eszközhasználattal, valamint tevékenységmegosztással segítik egymást szervezett formában, a résztvevők által meghatározott szabályok szerint, ezzel megkönnyítve egymás hétköznapijait. Az eddigi nemzetközi tapasztalatok rendkívül változatosak, sok cohousing közösség megáll a közös mosókonyha-, és szerszámhasználatnál, míg vannak, akik közös gyermekfelügyeletet, egymásra főzést és autómegosztást is szerveznek, de közös jellemzőjük, hogy segítik a fenntartható háztartási minták

kialakítását, csökkentik a részvevő háztartások fogyasztását, ezzel pénzt is megtakarítva számukra (Lietaert, 2010).

Az újrafeldolgozás elve a hulladékok újrafeldolgozását, újrafelhasználását és a vállalatok körforgásos gazdálkodásra való törekvését mondja ki, míg az újrahasznosítás elve a termékek életciklusának kitolását és a minél hosszabb élettartam biztosítására való törekvést fejezi ki (Dombi – Málovics, 2015, 211. old.). Latouche (2011) a két elvet egymás mellett említette a 8R-t bemutató művében. A nemnövekedéssel foglalkozó szerzők már régóta kiemelik az újrahasznosítás fontosságát (pl. Odum & Odum, 2008), és bár ez nem az elmélet sajátossága, ez teszi teljessé a 8R „angyali körét”.

Latouche (2011; 43. old.) a 8 vezérelv közül az értékrendcsere, a csökkenés és relokalizáció elvét emelte ki, középpontba helyezve a lokális szinten szerveződő cselekvési programok kialakításának fontosságát. Utópiája szerint a jövő társadalmát olyan kisközösségeknek kell alkotnia, amelyek a lehetőségükhöz mértén önfenntartóak, és az erős helyi közösségek által képesek megvalósítani lokális fenntarthatósággal kapcsolatos projekteket, életre keltve a „gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan” elvet. Bonora (2006; idézi Latouche, 2011) szerint is a lokalitás és az erős helyi közösségek fejezik ki leginkább a nemnövekedés lényegét, amiket közös identitás és az egymásért és a környezetért való tenni akarás jellemez. Meglátásom szerint a helyi környezetvédelmi és klímastratégiák is ezekre az elvekre épülnek, ezért is tartom relevánsnak a lokális fenntarthatósággal kapcsolatos tevékenységek nemnövekedés szerinti elemzését.

2.3.4. A nemnövekedés kritikája

A nemnövekedés irányzattal kapcsolatban számos kritikát fogalmaztak meg a tudományos közélet szereplői. Az egyik legáltalánosabb ellenérv, hogy nincs bizonyítva az elmélet alapállítása, miszerint a környezeti terhelés nem csökkenthető gazdasági növekedés mellett. A gazdasági növekedés és a környezeti terhelés közti kapcsolatot az ún. környezeti Kuznetz-görbe vizsgálja, ami szerint a gazdasági növekedés kezdetben valóban növekvő környezeti terhelést eredményez, viszont egy bizonyos fejlettségi szint elérése után ez megfordul, köszönhetően a gazdasági fejlődéssel párhuzamos technológiai fejlődésnek, a növekvő környezetszennyezéssel megjelenő környezettudatos fogyasztói magatartásnak és állami szabályozásoknak (Németh-Durkó, 2019). Az elmélet helyességét ugyanakkor még nem sikerült igazolni, és a szakirodalomban sem számít általánosan elfogadottnak (Dombi – Málovics, 2015).

Schwartzman (2012) azt kifogásolta, hogy a nemnövekedés törekvései a közeljövőben nem valósulhatnak meg, mivel nagyrészt alulról szerveződésre, önkéntességre épít, ami nem tud egyből kialakulni, pedig a klímaváltozás ellen azonnal fel kell lépni, amit a legjobban felülről szerveződve, szabályozói eszközökön keresztül lehet elérni.

Mocca (2020) szintén kritikusan állt a nemnövekedéshez, kidolgozatlannak nevezve annak elméleti keretrendszerét. Megállapította, hogy az elmélet inkább más elméleti felvetésekből merítkezik, melyek nincsenek egységes, következetes egésszé összeállítva, és az empirikus adatokkal való alátámasztottság is hiányzik belőle. Ez magyarázható lehet Liegey és Nelson (2020; 49-50. old.) leírásával is, akik decentralizált, többdimenziós és nyitott hálózatként jellemzik a nemnövekedés alulról szerveződő mozgalmát, ami megjelenik a Degrowth Konferenciák előadásainak és a témában írt tudományos, elméleti hozzájárulásokban is, melyek gyakran nem is konzisztensek egymással. Liegey és Nelson (2020) szerint emiatt kétségbe vonható, hogy a nemnövekedés tekinthető-e többnek egy mozgalomál, aminek a célja a provokatív figyelemfelkeltés és szemléletformálás, és javasolták, hogy a nemnövekedés követői alakítsanak ki egy egységes elméleti keretrendszert, és legyenek konstruktívabbak a jelenlegi, általuk kritizált gazdasági berendezkedéssel.

Végezetül az elmélet legnagyobb kritikája, hogy a gazdasági növekedés tudatos elhagyása a jelenlegi kapitalista gazdasági berendezkedés mellett nem valósulhat meg. Ezt maga Latouche (2011) is elismerte, azt hangsúlyozva, hogy a nemnövekedés nemcsak a kapitalizmust, hanem minden növekedésalapú társadalmi berendezkedést elítél. Emellett Lawn (2011) szerint intézményi szabályozásokon keresztül a kapitalizmus mellett is elérhető lenne a nemnövekedés, viszont ehhez is szigorúbb állami beavatkozások lennének szükségesek, amik sértenének több alapvető liberális értéket, amiket egyébként a nemnövekedés is fontosnak tart.

A nemnövekedéssel szemben kritikus szakirodalom tehát arra mutat rá, hogy az elméletnek számos hiányossága van, és hiányzik belőle a konzisztencia, valamint a globális szinten való megvalósíthatóság, ennek ellenére úgy gondolom, hogy a mozgalmi háttere miatt ezek megbocsáthatóak, és az ebből eredő, gyakran provokatív kijelentéseket és utópisztikus jövőről való elképzeléseket félretéve a nemnövekedés elveiben, értékeiben és szemléletében értékkel bír a társadalom és a gazdaság számára. Emellett véleményem szerint az előző fejezetben bemutatott,

Latouche (2011) által kidolgozott 8R releváns elemzési keretként szolgálhat, mert jól kifejezi a nemnövekedés alapvető elveit, és értelmezhető a jelenlegi gazdasági berendezkedésre is.

3. A LOKÁLIS FENNTARTHATÓSÁG HELYZETE ÉS INTÉZMÉNYI HÁTTERE MAGYARORSZÁGON

A helyi és térségi szintű fenntarthatóságot számos tényező befolyásolja. Egy települési fenntarthatósági stratégia megalkotásánál a természeti, gazdasági és társadalmi adottságok mellett fontos meghatározó tényező a magasabb, megyei vagy nemzeti szintű fenntarthatósági stratégiákhoz való kapcsolódás is (Bíró et al., 2018a). Bíró és szerzőtársai (2018a; 28-30. old.) Magyarország esetében ezek közül a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiát, a Nemzeti Energiastratégiát, a Nemzeti Épületenergetikai Stratégiát, Energia- és klímatudatossági Szemléletformálás Cselekvési tervet, Nemzeti Erdőstratégiát és a Nemzeti Vízstratégiát¹ tartják a legfontosabbnak, de emellett javasolják még többek között a Nemzeti Környezetvédelmi Program és Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió relevanciájának megvizsgálását is. A fenntarthatósági stratégiák kidolgozásánál továbbá figyelembe kell venni a település egyéb településrendezési terveit is. Megyei szintű stratégiáknál további nehézséget jelenthet az érintett települések cselekvésének összehangolása.

Az önkormányzatok környezetvédelemben való szerepét törvényileg is meghatározták. A környezet védelmének általános szabályairól szóló, 1995. évi LIII. törvény 46. §-a kimondja, hogy a települési és megyei önkormányzatok kötelesek környezetvédelmi programot kidolgozni, melynek végrehajtására rendeleteket hozhatnak. A környezetvédelmi programoknak a következő elemeket kell tartalmazniuk: a települési környezet tisztasága, zöldterület gazdálkodás, energiagazdálkodás, helyi közlekedésszervezés, lakossági és közszolgáltatási eredetű zaj-, rezgés- és légszennyezés elleni védelem, csapadékvíz-elvezetés, az ivóvízellátás, kommunális szennyvízkezelés, -gyűjtés, -elvezetés, -tisztítás, a kommunális hulladékkezelés, feltételezhető rendkívüli környezetveszélyeztetés elhárításának és a környezetkárosodás csökkentésének, településre vonatkozó feladatait és előírásait (1995. évi LIII. törvény 48/E. §).

Bár a természeti környezet megóvása is fontos része a fenntarthatóságnak, más, nem környezeti aspektusokat is figyelembe vevő fenntarthatósági program kidolgozására nincsenek törvényileg

¹ másik nevén Kvassay Jenő Terv

kötelezve az önkormányzatok. A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényben hangsúlyosan megjelenik az öfenntartási képességének elősegítése és a helyi közösség öngondoskodásra való képességének erősítése, amik fontos részei a lokális fenntarthatóság és a nemnövekedés szemléletének is, de a fenntarthatóságot, mint fogalmat, egyáltalán nem említik az önkormányzatok szerepkörének és feladatainak rögzítésénél.

Az országos, fenntarthatósággal kapcsolatos stratégiai dokumentumokban sem kapnak központi szerepet az önkormányzatok. Bár a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa (2013) által kidolgozott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia említi a kormányzat és a települési önkormányzatok közti cselekvő együttműködés fontosságát és szerepet tulajdonít az önkormányzatoknak, például a lakossági szemléletformálás terén, a dokumentumból erős top-down struktúra rajzolódik ki, és hiányoznak a lokális szintű cselekvési javaslatok. A fenntartható településvezetés törvénybe foglalásának hiányával párosulva - véleményem szerint - azt eredményezi, hogy az önkormányzatok nincsenek ösztönözve a lokális fenntarthatóság figyelembevételére a települések vezetésénél. Ennek az úrnek a betöltésére jött létre a települési és megyei fenntarthatósági stratégiák kidolgozását támogató Klímabarát Települések Szövetsége is, ami a 3. fejezetben kerül részletes bemutatásra.

Az utóbbi évek pozitív változása, hogy a Széchenyi Terv Plusz keretében több mint 4,44 milliárd Ft állami és uniós forrást biztosítanak önkormányzatok részére fenntartható városfejlesztési stratégiák kidolgozására (Palyazat.gov.hu, 2021). A pályázattal várhatóan 61 település fenntartható városfejlesztési stratégiája kerül finanszírozásra (Széchenyi Terv Plusz, 2022), ami jelentős eredmény lehet a lokális fenntarthatóság szemléletének önkormányzatok körében való elterjedésében. További fontos eredmény a lokális fenntarthatósági stratégiák állami támogatása terén a „KEHOP-1.2.1 Helyi klímastratégiák kidolgozása, valamint klímatudatosságot erősítő szemléletformálás” pályázat, ami 2018 óta több milliárd forintos nagyságrendben támogatta 132 települési klímastratégiák kidolgozását és megvalósítását (Palyazat.gov.hu, é.n.).

4. A KLÍMABARÁT TELEPÜLÉSEK SZÖVETSÉGÉNEK BEMUTATÁSA

A Klímabarát Települések Szövetsége 72 tagtelepülésével Magyarország legnagyobb környezetvédelmi önkormányzati szövetsége (Klímabarát Települések Szövetsége, é.n.a). A

szövetség az MTA Szociológiai Kutatóintézetének Éghajlatváltozási Kutatóműhelye által, 2005-ben elindított Klímabarát települések programból alakult ki, melynek célja az volt, hogy a klímaváltozás ellen tenni akaró települések önkormányzatai eseti megoldások (pl. házak szigetelése) helyett a települést egészében látva, komplexen tudjanak tenni a klímaváltozás megelőzéséért, és integrálni tudják a fenntarthatóság szemléletét a település kormányzásába (Antal, 2008). A programban résztvevő három település, Tatabánya, Pomáz és Hosszúhetény 2007-ben megalapította a Klímabarát Települések Szövetségét, hogy hosszútávra fórumot teremtsenek a települési klímavédelem terén való tapasztalatcserének, és minél több település önkormányzatát tudják ebbe bevonni (Dulai – Herbert, 2008). Az egyesülethez azóta számos különböző méretű település csatlakozott az ország számos részéről (Klímabarát Települések Szövetsége, é.n.a)

A szövetség elsősorban a települési klímastratégiák kidolgozásában segíti a tagtelepülések önkormányzatait és a megyei önkormányzatokat, de emellett módszertani és pályázati tanácsadást is végez, konferenciákat szervez, valamint segíti környezetvédelmi fókuszú lakossági kampányok megvalósítását is (Klímabarát Települések Szövetsége, é.n.b). A szövetség klímabarát ajánlásokat fogalmazott meg, melyek teljesítésére való törekvést minden tagjától elvárja. Ezek közé tartozik például a környezetvédelmi napok tartása és a környezetvédelmi világnapok megünneplése, klímastratégia kidolgozása és fenntarthatósági szempontok önkormányzati tervezésbe való beépítése, környezetbarát rendezvényszervezés, helyi piac támogatása, iskolai szemléletformálás, és a lakosság figyelmének klímaváltozásra való felhívása a helyi médiában (Klímabarát Települések Szövetsége, 2016).

A Klímabarát Települések Szövetsége fővárosi önkormányzatok, városok, vidéki települések és településegységek számára külön módszertani útmutatót készített a klímastratégia kidolgozásához (Bíró et al., 2017; Bíró et al., 2018a; Bíró et al. 2018b; Bíró et al. 2018c), melyben az MTA Szociológiai Kutatóintézetének Éghajlatváltozási Kutatóműhelye nyújtott szakmai segítséget (Dulai – Herbert, 2008). A módszertanok ugyanazon logika mentén épülnek fel, de figyelembe veszik az eltérő településméretből eredő sajátosságokat. A klímastratégia egy klímavédelmi szempontú települési/megyei helyzetértékeléssel kezdődik, ami egy mitigációs (a klímaváltozást okozó üvegházhatású gázok légkörbe kerülésének visszafogása) és alkalmazkodási

helyzetértékelést, ÜHG-leltárt², szemléletformálási helyzetértékelést, éghajlati SWOT-analízist és problémafát tartalmaz. Ezt követően azonosításra kerülnek a helyi, térségi és országos stratégiákhoz, tervdokumentumokhoz való kapcsolódási pontok, majd felvázolásra kerül a települési klímavédelmi jövőkép és célrendszer. Végül, ennek alapján azonosításra kerülnek a beavatkozási területek, majd kifejtésre kerül a végrehajtási keretrendszer (Bíró et al., 2017; Bíró et al., 2018a; Bíró et al., 2018b; Bíró et al., 2018c). A módszertani útmutatót számos olyan település is használja klímastratégiája elkészítéséhez, amely nem a Klímabarát Települések Szövetségének tagja, köszönhetően az utóbbi évek jelentős, erre irányuló állami támogatásoknak

A Szövetség módszertana által készült klímastratégiát értékelve megállapítható, hogy nem egy klasszikus fenntarthatósági stratégiáról van szó, mert a társadalmi és gazdasági fenntarthatósággal külön nem foglalkozik, mégis több egy környezetvédelmi stratégiánál, mert a települést környezeti, gazdasági, társadalmi tényezőit egyaránt vizsgálva hoz létre egy integrált stratégiát, melynek elsődleges célja az üvegházhatású gázok közvetlen és közvetett csökkentése, nagy hangsúlyt fektetve a lakossági szemléletformálásra.

5. MÓDSZERTAN

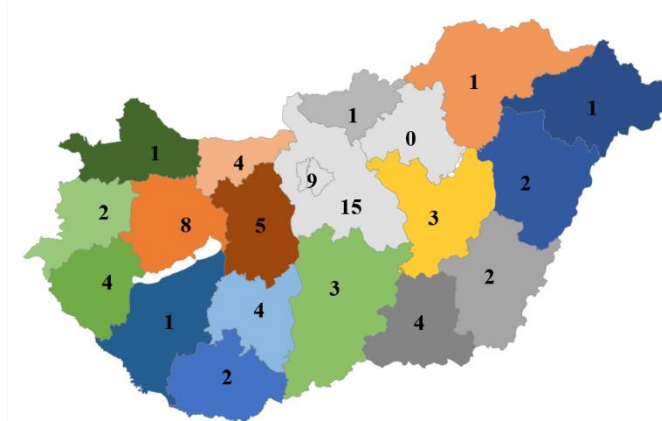
Dolgozatom elméleti részében irodalomösszefoglaláson keresztül ismertettem a globális és lokális fenntarthatóság fogalmát, majd összefoglaltam a nemnövekedés elméletének célját, ezzel kapcsolatos kritikáit, és bemutattam a nemnövekedés irányelveit kifejező 8R modelljét.

A továbbiakban a Klímabarát Települések Szövetségének és a hozzá tartozó tagtelepülések példáján keresztül vizsgálom, hogy a nemnövekedés elméletének irányelvei mivel járulhatnak hozzá a települési fenntarthatósági stratégiákhoz. Ehhez a 2.3.3. fejezetben bemutatott 8R modelljét fogom felhasználni³. Választásom azért esett a 8R-re, mert konkrét elemzési szempontokat kínál, és nélküli az elméletre jellemző utópikus elképzeléseket a jövőről, ami miatt sokan kritikusak a nemnövekedéssel szemben.

² „Az ÜHG leltár olyan – nemzetközileg egységesített szabályok alapján - felépített számítási eljárás és adattár, mely az üvegházhatású gázok kibocsátásának és a szénmegkötésnek számszerű becslésére alkalmas.” (Bíró et al. 2017, 13. old.). Ennek elkészítéséhez a Szövetség módszertani útmutatót és kalkulátort készített.

³ Az értékrendcsere és a fogalmikeret- és koncepcióváltás elve szorosan kapcsolódik egymáshoz, ezért azonos fejezetben fogom elemezni őket. Ugyanebből az okból összevonva fogom áttekinteni az újrafeldolgozás és újrahasznosítás elvét is.

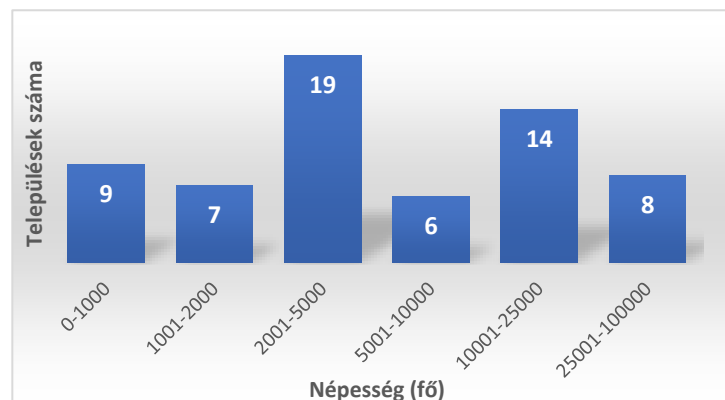
Az elemzés tárgyául azért választottam a Klímabarát Települések Szövetségét, mert a tagtelepüléseik - lakosságszámukat és elhelyezkedésüket tekintve is - rendkívül sokszínűek. A 4. ábrán látható, hogy Heves megye kivételével minden megyében található klímabarát település, bár ezek eloszlása nem egyenletes: legnagyobb számban a közép-magyarországi (24) és közép-dunántúli (17) régióban találhatók meg, míg Észak-Magyarországon mindössze 2 település a Szövetség tagja (Klímabarát Települések Szövetsége, é.n.a).

4. ábra: Klímabarát Települések Szövetsége tagtelepüléseinek száma megyénként (2022)

Forrás: saját szerkesztés, Klímabarát Települések Szövetsége (é.n.a) alapján

Bár a lakosságszám szerinti eloszlás sem felel meg arányaiban a magyarországi településhálózatnak, az 5. ábrán látható, hogy a tagtelepülések minden településtípust lefednek a kistelepüléstől a megyeszékhelyekig, egyedül a 100 ezer fő feletti népességszámú nagyvárosok hiányoznak, de ezeket ellensúlyozzák a budapesti kerületek (a budapesti kerületeket nem veszi figyelembe a táblázat).

5. ábra: Klímabarát Települések Szövetségének tagtelepülései lakosságszám szerint, budapesti tagkerületek nélkül (2021)

Forrás: saját szerkesztés, Klímabarát Települések Szövetsége (é.n.a) és Belügyminisztérium Nyilvántartások Vezetésért Felelős Helyettes Államtitkárság (2021) alapján

A kiválasztásnál továbbá fontos szerepet játszott, hogy ez az egyetlen Magyarországon található, helyi szintű fenntarthatósággal foglalkozó önkormányzati szövetség (Klímabarát Települések Szövetsége, é.n.b). A tagtelepülések az 1. számú mellékletben egyenként is felsorolásra kerülnek.

Az elemzés során két kutatási módszert alkalmazok: dokumentumelemzést végzek a tagtelepülések és megyék klímastratégiáinak, településfejlesztési stratégiáinak, és más, a Klímabarát Települések Szövetségéhez vagy a tagtelepülésekhez kapcsolódó internetes vagy tudományos forrás felhasználásával, és az olvasottakat értelmezem a 8R adott irányelve szerint. Emellett négy kiválasztott, különböző méretű tagtelepülés klíma koordinátorával⁴, vagy más felelős személlyel készítek interjút abból a célból, hogy egyes települések személyes példáit jobban meg tudjam ismerni, és felmérjem, hogy egyes önkormányzatok hogyan gondolkoznak a 8R irányelveiről. Az interjúalanyok kiválasztása szubjektív, ugyanakkor a lehetőségekhez képest véletlenszerű módon történt, az egyedüli objektív kiválasztási szempont az volt, hogy négy különböző típusú település (budapesti kerület, megyeszékhely, középváros, község) szerepeljen az interjúalanyok között. Budapesti kerület és megyeszékhely kategóriában közvetlenül kerestem meg a kiválasztott települések önkormányzatait, míg középvárosok és községek esetében a Klímabarát Települések Szövetség segítségét kértem az interjúalanyok kiválasztásában és elérésében. Az interjúalanyaim jellemzőinek összefoglalását adja az 1. táblázat.

1. táblázat: Interjúalanyok listája

Település	Szervezet	Munkakör	Név
Budapest III. kerület	Óbuda-Békásmegyer Városfejlesztő Nonprofit Kft.	vezető projektmenedzser	dr. Horváth Dániel
Szolnok	Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata	ökömenedzser	dr. Fényes Sándor
Paks	Paksi Polgármesteri Hivatal	környezetvédelmi ügyintéző	Szalka-Futó Éva
Gyenesdiás	Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata	marketing referens, klíma koordinátor	Buzás-Belenta Réka

⁴ A Klímabarát Települések Szövetsége és a tagtelepülés önkormányzata közötti kapcsolattartásért felelős személy (Klímabarát Települések Szövetsége, 2016)

Forrás: saját szerkesztés

A dokumentumelemzéshez előzetes szűrést végeztem aszerint, mely tagtelepülések rendelkeznek klímastratégiával. A budapesti kerületeket is beleszámolva, összesen 31 települést találtam, ami megfelelt ennek a szempontnak. A klímastratégiával nem rendelkező klímabarát települések között több olyat találtam, ahol már folyamatban volt annak elkészítése. Sok, kisebb lakosságszámú falu és község esetében az állhat a klímastratégia elkészítésének hiánya mögött, hogy a település mérete nem teszi lehetővé és szükségessé egy ilyen átfogó, speciális témájú stratégiai dokumentum elkészítését. Ennek megfelelően a kiválasztott 27 település között nagyobb arányban vannak a városok, ugyanakkor hat darab 5000 fő alatti község is szerepelni fog az általam vizsgált települések közt. Az 1. számú mellékletben „i” betűvel jelöltem azokat a településeket, amelyeknek van klímastratégiájuk.

A települések képviselőivel készített interjúk formájának a félig strukturált interjút választottam. A félig strukturált interjú ötvözi a strukturált és strukturálatlan interjú jellemzőit: előbbihez hasonlóan a kérdező előzetesen kialakít egy kérdéssort, azonban lehetőség van ettől eltérni, és egyes témakörökben jobban elmélyülni az interjú közben kialakított részkérdések segítségével (Molnár, 2010). Ez lehetőséget kínál arra, hogy az interjúkra hasonló felépítésű, de az eltérő adottságú településekre szabott kérdésekkel készüljek, és ha egy olyan érdekes témakörhöz érek, amiről még nem tudtam írásos forrásokból tájékozódni, kiegészítő kérdések feltevésével új információkhoz juthassak. A kérdésvázlat a 2. számú mellékletben található.

6. A 8R IRÁNYELVEINEK MEGJELENÉSE A KLÍMABARÁT TELEPÜLÉSEK SZÖVETSÉGÉNEK TAGTELEPÜLÉSEIN

6.1. ÉRTÉKRENDCSERE, FOGALMIKERET- ÉS KONCEPCIÓVÁLTÁS

Az értékrendcsere és a koncepcióváltás elve már a Klímabarát Települések Szövetségének alakulása mögött álló motivációnál megfigyelhető volt, amire az alapító Antal Z. László által írt Klímaparadoxon c. könyv, és egy vele készített 2008-as mélyinterjú is rámutat. Utóbbiban Antal (2008; 156-157. old.) kiemelte, hogy egy újfajta, alternatív közgazdasági elmélet megalkotására és alkalmazására van szükség a valódi fenntarthatóság eléréséhez, amikben „nem a korlátlan növekedés elve és profitérdekeltség irányítja a gazdasági folyamatokat”. Emellett kifejezte, hogy

a klímaváltozás elleni küzdelemben az önkéntes társadalmi összefogáson keresztül vezet az út, amelynek vezetői a helyi civil szervezetek és önkormányzat kell, hogy legyenek (Antal, 2008). Antal szerint egy olyan paradigmaváltásra van szükség, aminek „része azoknak az értékeknek és normáknak a kialakulása, amelyek nemcsak a természet és a társadalom közötti harmonikus kapcsolat kialakítását teszik lehetővé, hanem hozzájárulnak ahhoz is, hogy az ökotudatos közösségekben élő emberek elfogadják, hogy az életszínvonaluk alacsonyabb, mint a fogyasztói társadalomban élő emberek többségének” (Antal, 2014; 150. old.). A klímaváltozásról és természetről való mély gondolkodását mutatja az a megállapítása is, hogy az emberek szerinte azért nem hajlandók tenni a klímaváltozás ellen, mert elődeinkhez képest eltávolodtak a természettől, nem élnek vele szerves egységben, és nincsenek ráutalva a közvetlen környezetükre (Antal, 2008; 152-153. old.).

Ezek a gondolatok, úgy gondolom, túlmutatnak a vállalatok és politikai vezetők által általában használt gyenge fenntarthatóság világgépén, és a jelenlegi gazdasági és társadalmi berendezkedést megkérdőjelező nemnövekedés elveit tükrözi, annak ellenére, hogy Antal írásaiban nem hivatkozik az elméletre. Hasonló mélységű értékrend- és fogalmikeretváltás figyelhető meg a Szövetség alakuló ülésén elhangzott beszédén is a lokális közösségek felé való elmozdulás irányába (Antal, 2014; 106-107. old.), amit az 5.4., relokalizációról szóló fejezetben fejtek ki.

Az értékrendcsere elve az alapító tagok motivációjában is megmutatkozott, leginkább Tatabányáéban. Tatabánya első klímakoordinátora, a helyi klímavédelmi tevékenységet megalapozó Botos Barbara a helyi környezeti nevelés kezdeteit bemutató írásában „szemléletbéli válságnak” nevezte a környezeti problémákat, megfogalmazva, hogy a jelenlegi világgépet meghatározó „mechanisztikus szemléletről holisztikus-ökológikus szemléletre kell áttérnünk, uralkodásra alapozott értékrendünkről együttműködésre alapozva” (Botos, 2008; 187. old.). Tatabányán már a KTSZ megalapítása előtt is aktív szemléletformáló tevékenység zajlott, ennek legjelentősebb eleme az 1998 óta évente megrendezésre kerülő, több napos Nyitott Kapuk rendezvénysorozat, ahol a helyi szolgáltatók és környezetvédelmi civil szervezetek tartanak évente közel 8000 gyermek számára előadásokat, és mutatják be interaktív formában a tevékenységüket környezeti nevelés céljából. A rendezvényre minden évben szervezett formában ellátogat a település összes óvodai csoportja és alsó tagozatos osztálya (Botos, 2008). Jelen sorok írója is Tatabányán nőtt fel, személyesen megtapasztalva, hogy a rendezvényen elhangzott

környezettudatossági ismeretek évenkénti tudatosítása (kiegészítve az egyéb óvodák és iskolák számára szervezett szemléletformáló programokkal) mekkora hatással tud lenni egy fiatal környezettudatosságára.

A tagtelepülések klímastratégiáit és tevékenységét nagyban meghatározó módszertani útmutatókban is nagy hangsúlyt helyeznek a szemléletváltásra mind az önkormányzat, mind a lakosság esetében. A klímastratégia elkészítésének központi része az éghajlatváltozás településre való közvetlen hatásainak és kockázatainak felmérése, valamint az alkalmazkodási lehetőségek értékelése, ami meglátásom szerint már önmagában azt eredményezi, hogy az önkormányzat másképpen fog tekinteni a klímaváltozásra azáltal, hogy tudatosítja magában a településre vonatkozó kockázatokat. A módszertanban fontos szerepet kap a lakossági szemléletformálás is, aminek keretein belül kérdőíves felmérésen keresztül fel kell mérni a lakosság klímaváltozáshoz való attitűdjét, és ebből kiindulva cselekvési tervet kell kidolgozni ezek megváltoztatására, amennyiben szükséges (Bíró et al., 2017; Bíró et al., 2018a; Bíró et al., 2018b; Bíró et al., 2018c).

A vizsgált tagtelepülések klímastratégiáiban megfogalmazott szemléletformáló intézkedések témájukat és célcsoportjukat tekintve rendkívül sokszínűek. Az olyan általános környezetvédelmi témák, mint a környezetbarát közlekedési módszerek, háztartási energia- és víztakarékosság, illetve a szelektív hulladékgyűjtés szinte minden klímastratégiában megjelennek településmérettől függetlenül (pl. Dobozi et al., 2017, Bodajk Város Önkormányzata, 2018). Budapest I. kerületében például évente versenyt hirdetnek a háztartások és helyi vállalatok között „Legtakarékosabb otthon/szolgáltatás verseny” néven (Dobozi et al., 2017), Tatán a helyi vízközműszolgáltatóval együttműködve víztakarékossági tanácsadói szolgálatot és a város óvodái számára víztakarékossági nevelési programot hoztak létre (Molnár et al., 2018). Jellemzően a kistelepülések között voltak olyanok, mint például Hosszúhetény, amelyek nem kötöttek konkrét tevékenységet az adott szemléletformálási témákhoz (FICÉP Kft., 2017a). Bár ezek a témák is nagyon fontosnak számítanak, úgy gondolom, nem mutatnak túl a jelenlegi társadalmi és gazdasági paradigmákon, tehát szigorú értelmezésben véve nem jelentik a nemnövekedés által használt értékrendváltás elvének megjelenését.

Ugyanakkor több olyan példa van, amiben már egy mélyebb paradigmaváltás szándéka figyelhető meg. Józsefváros egy családoknak szóló kampányának célja, hogy a háztartások tagjai ne a fogyasztáshoz kössék a jólétüket és a boldogságukat, míg egy másik szemléletformáló programjuk

célja a helyi lakóközösségek megerősítése, és a közös környezetvédelmi célok kitűzésének segítése (pl. komposztálóeszközök biztosítása társasházak számára) az egyénközpontú gondolkodás megszűnésének érdekében, amit a klímaváltozás elleni tenni akarás egyik legfőbb akadályának neveztek (Lehel és Herbai, 2021). Ezek az intézkedések a relokalizáció elvéhez is illenek, mivel erősítik a helyi közösséget. Józsefvároshoz hasonlóan az újbudai klímastratégiában is szerepel fogyasztáscsökkentést célzó kampány (Lendvay et al., 2021). Több, kertvárosi területet is tartalmazó településen, mint például Zuglóban és Hosszúhetényen az ökológiai gazdálkodás elvei szerinti, vegyszermentes kertművelésre próbálják felhívni a lakosság figyelmét (Cifka et al, 2021; FICÉP Kft., 2017a), ami egyértelműen a jelenlegi mezőgazdasági paradigmákon való túllépésben való gondolkodást mutatja. Az itt felsoroltakon kívül még számos más, nemnövekedéshez kapcsolható szemléletformálási terület is van, amik megjelennek a vizsgált tagtelepülések klímastratégiáiban, de a 8R más irányelvéhez kapcsolódnak, ezért ezek a későbbi fejezetekben kerülnek bemutatásra.

A klímastratégiák közül sokban külön szemléletformálási intézkedést rögzítettek az önkormányzati intézmények dolgozói számára is, ami fontos ahhoz, hogy a település működésében valódi értékrendváltás következzen be. Zuglóban részletes képzési programot állítottak össze az önkormányzati dolgozók számára a klímastratégiához kapcsolódó ismeretanyaggal, amit rendszeres időközönként megismételnek, hogy valóban beépüljön a kerületi döntéshozók gondolkodásába (Cifka et al., 2021). Érden hasonlóan kiemelték, hogy szemléletformáló képzéseket és információs anyagokat szükséges biztosítani az önkormányzati dolgozók számára annak érdekében, hogy a saját munkaterületükön is érvényesíteni tudják a klímastratégia elveit (Kürti et al., 2021). A kisebb települések közül példa Vecsés klímastratégiája (FICÉP Kft., 2017b). A megyék közül Hajdú-Bihar megyében a megyei önkormányzat klímastratégiájába belefoglalta azt is, hogy a megye minden településének önkormányzatát megszólítsák klímatudatosságot elősegítő programokkal, és klímareferensi képzést hozzanak létre számukra (Nemzeti Alkalmazkodási Központ Főosztály, 2018).

Az interjúban résztvevő települések szemléletformáló tevékenysége közül leginkább Gyenesdiásé emelhető ki az értékrendcsere elvének szempontjából. A településen a felnőtteket főként a környezettudatos háztáji kertműveléssel foglalkozó Kertbarát Körön keresztül szólítják meg, kihasználva, hogy a község adottságai lehetővé teszik az otthoni növénytermesztést (Buzás-Belenta, 2022). A Kertbarát Körből egy olyan klímatudatos közösség formálódott, amire az

önkormányzat számíthatott például a már megvalósult témához kapcsolódó pályázatok (komposztláda, palánta, esővízgyűjtő) népszerűsítésében is (Buzás-Belenta, 2022). A településen élő gyerekeket a környezeti nevelés iskolai oktatásba és óvodai nevelésbe integrálásával, valamint ide szervezett programokon keresztül szólítják meg, a legkörnyezettudatosabb gyerekek közül „klímahősöket” választva, akik az önkormányzat előtt is rendszeresen elmondhatják a javaslataikat, melyek közül sok általuk javasolt intézkedés megvalósításra is kerül (Buzás-Belenta, 2022). Az interjú alapján a településen a Kertbarát Körhöz kapcsolódóan egy olyan klímatudatos közösség alakult ki, ami a nemnövekedés által fontosnak tartott helyi, alulról szerveződő mozgalmakhoz hasonlóan indikátora lehet a helyi közösségek további szemléletváltásának.

A másik három településen is aktív szemléletformálás zajlik: a gyerekek oktatási intézményeken keresztüli megszólítását mindegyik megkérdezett kiemelte: Budapest III. kerületében, civil szervezeteket bevonva tartanak csoportra szabott rendszeres szemléletformáló foglalkozásokat az óvodásoktól kezdve középiskolásokig minden korosztálynak (Horváth, 2022), Szolnokon évente kétszer, ősszel és tavasszal közvetlenül látogatnak el a helyi oktatási intézményekbe az adott évszagnak megfelelő témájú foglalkozást tartani vagy szemléletformáló filmet nézni (Fényes, 2022), míg Pakson az Örökös Zöld Óvoda címet elnyert helyi óvodában zajló környezeti nevelést emelték ki (Szalka-Futó, 2022).

A klímastratégiájukba foglalt lakossági szemléletformáló tevékenységet Budapest III. kerülete kivételével összességében mindenki sikeresnek értékelte. Mindhárom másik település képviselője kiemelte a gyerekek témára való fogékonyságát és lelkesedését, Fényes (2022) elmondása szerint több olyan visszajelzést kapott szülőktől, hogy a gyerekek egy-egy környezetvédelemmel kapcsolatos foglalkozás vagy filmnézés után felhívták a figyelmüket is arra, ha valamilyen tevékenységet nem környezetbarát módon végeznek otthon. Ugyanakkor mind a négy megkérdezett kiemelte, hogy vannak olyan területek, amiben nehéz változást elérni: a környezetbarát közlekedés területét mind a négyen kiemelték, Horváth (2022) szerint minden életmódbeli változtatás terén nehéz eredményt elérni a szemléletformálás hatására. További nehézségek között említették az alacsony tényleges elérést (Fényes, 2022) és az oktatási intézmények önkormányzati felügyelet alóli kivonását (Szalka-Futó, 2022), ami az óvodákhoz képest nehezebbé teszi a környezeti nevelés tanításba való integrálását.

A fejezetben csak pár példát tudtam kiemelni, ugyanakkor összességében elmondható, hogy a vizsgált tagtelepülések klímastratégiájukban jellemzően átgondolt, alapos szemléletformáló tevékenységet fogalmaztak meg és végeznek, bár ezek mélységében és az uralkodó gazdasági-társadalmi paradigmáktól való eltérésében vannak különbségek. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy egy klímastratégia elkészítése már önmagában egy értékrendváltás melletti döntésnek minősíthető, és a Klímabarát Települések Szövetségének létrejöttében is megfigyelhető a nemnövekedés értékrendváltó motívuma, ezért a szövetség és tagtelepüléseik, legalább szándékot tekintve, megfelelnek az irányelvnek.

6.2. ÁTSTRUKTURÁLÁS

Az értékrendcsere megléte önmagában mit sem ér, ha nincs biztosítva, hogy az valóban részévé váljon egy település működésének. A tagtelepüléseknek - az előzőekben már említetteken kívül - több eszközük van arra, hogy a klímastratégiában foglalt célok a gyakorlatban is érvényesüljenek a település működésében. Ennek legalapvetőbb eleme, hogy a klímastratégiák szerint jellemzően a település addigi összes érvényes tervezési és stratégiai dokumentumai felülvizsgálatra kerülnek a klímastratégiában foglaltak szerint (pl. Cifka et al., 2021, Komárom-Esztergom Megye Fejlesztéséért Alapítvány, 2021). Ez azt mutatja, hogy a klímastratégia létrehozása mellett döntő települések - Wächter (2013) javaslata szerint - nyitottak voltak a tervezés során az addigi keretek újragondolására, és nem a korábban megszokott keretek között akarták kezelni a problémát.

Hasonlóan segítheti a strukturális változások elérését, ha a városi intézményrendszerben is munkaerőkapacitást áldoznak a klímastratégiában foglaltak megvalósítására. Ennek céljából településmérettől függetlenül számos önkormányzat klímareferensi státuszt hozott létre (pl. Magyar Energetikai Gazdaságtervező és Értékelő Tanácsadó Iroda Kft., 2021). Több budapesti kerület és nagyobb vidéki település önkormányzata külön szervezetet alapított a klímastratégiához kapcsolódóan. Szarvason Energetikai és klímavédelmi tanácsadó irodát nyitottak, ami környezeti szemléletformálás szervezésén túl személyes tanácsokat is ad a városban élő lakosoknak (Győri et al., 2021). Óbudán a klímastratégia felügyeletére és végrehajtására létrehozták a Zöld Irodát, és megalapították az Óbudai Környezetvédelmi Tanácsot, ahol az önkormányzati intézmények, legfontosabb helyi gazdasági szereplők, civil szervezetek, oktatási és vallási intézmények képviselői vesznek részt, tevékenységükkel segítve a klímastratégia társadalmi beágyazódását (Zábrádi, 2020).

A megvalósult strukturális változásokra jó példa az óvodák és iskolák bevonása a környezeti szemléletformálásba, ami szinte minden klímabarát településen általánosnak számít, köszönhetően a hatékony elérésnek és az egyszerű kivitelezhetőségnek. Vecsés klímastratégiájában is kiemelték, hogy a gyerekek óvodában történő környezeti nevelése által nemcsak a következő generációkat, hanem rajtuk keresztül a szülőket is meg tudják szólítani (FICÉP Kft., 2017b). Egyes önkormányzatok olyan infrastrukturális beruházások mellett is döntöttek, mint tankertek, komposztálók, rovarhotelek, fóliasátrak telepítése a helyi óvodák udvarába (pl. Molnár et al., 2018 Zábrádi, 2020). Zuglóban egy egész tanéven át tartó „Klíma Kupa” nevű versenyt hirdettek a kerületben található óvodák és iskolák számára, amiben összesen 43 intézmény vett részt, és a különböző kihívások során többek között 48 komposzt, 180 db madár-, és rovarbúvóhely is készült (zugloklímastrategia.hu, é.n.). Abban az esetben, ha az óvodai nevelésbe valóban bele tudnak épülni a környezettudatossági elemek, úgy gondolom, hogy olyan esetről beszélhetünk, amikor a Latouche (2011) által említett értékrendcsere megvalósul egy adott területen, és ez beépül a működési struktúrába is.

Az átstrukturáláshoz szükséges, Wächter (2013) és Xue (2014) által is említett döntési szempontok és ösztönzők megváltoztatására is találni példát a települések stratégiái között. A józsefvárosi klímastratégia tervei között szerepel, hogy önkormányzati ingatlanoknál, üzlethelyiségeknél bérleti díj kedvezményt nyújtsanak a környezettudatosságot üzleti alaptevékenysége vagy működése esetén figyelembe vevő vállalatoknak, és helyi iparüzési adó kedvezményt biztosítsanak azoknak a munkáltatóknak, akik alkalmazottaikat környezettudatos magatartási formára (pl. környezetbarát módon munkába járás támogatása, népszerűsítése és megszervezése) ösztönzik (mindkét esetben bírálati szempontrendszerrel dolgoznak ki). Több tagtelepülésen, köztük Gödön, zöld közbeszerzési szempontrendszerrel dolgoztak ki, hogy ezzel is ösztönözzék az önkormányzattal kapcsolatba kerülő gazdasági szervezetek környezetkímélőbb beruházásait (Konto Expert Bt, 2021). Ezek az eszközök véleményem szerint hasonlóak a nemnövekedés képviselői által elsőre megvalósíthatatlannak tűnő beavatkozási javaslatokhoz.

Az irányelv szempontjából kiemelkedő intézkedésnek tartom Budapest III. kerülete önkormányzatának döntését a kerület közterületén található zöldfelületek klímabarát gondozásáról. Az önkormányzat a klímastratégia megalkotása közben felismerte, hogy a talaj ökoszisztémáját

kevésbé pusztító földműveléssel, a zöldanyag helyben hagyásával, mulcsozással, műtrágya helyett komposzt alkalmazásával tehetnek azért, hogy környezetkímélőbbé tegyék ezt a tevékenységet.

Az interjúk során megkérdeztem az interjúalanyokat, hogy érzékelnek-e strukturális változásokat a település működésében a klímastratégia és az önkormányzat környezetvédelmi tevékenységének hatására. Horváth (2022) a III. kerület esetében a településrendezés területét emelte ki a struktúraváltás szempontjából: az önkormányzat a klímastratégiában foglaltak szerint konzisztensen gátolja, hogy a városi külterületek beépüljenek, a beépítést próbálják jobban korlátok közt tartani, és a barnamezős beruházásokat támogatni. A városfejlesztési területen, ahol dolgozik, azt tapasztalja, hogy figyelembe veszik a fenntarthatóságot, minden tervezőtől elvárják, hogy megvizsgálják például a megújuló energiák beépítésének lehetőségét, és figyelembe vegyék a tervezési döntések környezeti hatásait. Ugyanakkor megjegyezte, hogy még az elején vannak, mert jelenleg még költségnövelő tényező minden ilyen szempont figyelembevétele, ugyanakkor határozottan állította, hogy a klímatudatosság mind a műszaki, mind a gazdasági gondolkodásban szakmai szinten benne van (Horváth, 2022). Buzás-Belenta (2022) szerint Gyenesdiáson is sikerült beépülnie a klímastratégiának az önkormányzat működésébe, érzékelhetően hangsúlyosabb megjelenését tapasztalja az önkormányzatban a zöld gondolkodásnak, a település így pozicionálja magát minden területen. Szalka-Futó (2022) Paks Okosváros koncepcióját és az önkormányzat civil és gazdasági szervezetekkel való széleskörű együttműködését emelte ki, mint strukturális szintű változást.

A lakosság szemléletformálásának tényleges hatásaiban megoszlanak a megkérdezettek véleményei. Horváth (2022) elmondása szerint az egyik élelmiszerpazarlás elleni kampányuk során jutott arra a megállapításra, hogy a lakosok többsége nem tudja összekötni a pazarlást és a klímaváltozást, bár külön-külön tudnak a kettőről. Megjegyezte, hogy a társadalmi szemléletformálás nagyon hosszú idő, az eddigi 2-3 év alatt az a tapasztalata, hogy kisebb közösségek vannak, akik aktívan részt vesznek a programokon, bevonódnak, visszajeleznek, míg a többség passzív (Horváth, 2022). Horváth (2022) összességében úgy értékelte, hogy eddig általánosan nem hatotta át a klímastratégia a helyi lakosságot, ennek ellenére továbbra is nagy hangsúlyt fektetnek a szemléletformálásra, mert látják, hogy alapvetően érdekli a lakosokat, ezért bízik abban, hogy hosszú távon a lakosság hozzáállásán múló területeken is el lehet érni nagyobb strukturális változásokat. Hozzá hasonlóan Buzás-Belenta (2022) is kiemelte, hogy a lakosság

szemléletváltása hosszú folyamat, ezért hosszú távban gondolkodnak a szemléletformálás terén, például az önkormányzat az ingyenes esővízgyűjtő tartályt biztosító pályázatát igénybe vevő lakosoktól elvárja, hogy öt évig a Kertbarát Kör tagja legyen, hozzon bemutatókosarakat a közösség rendezvényeire, és kertművelő oktatáson vegyen részt. A klímatudatos kertművelés területén összességében úgy értékelte, hogy valóban meg tud változni a lakosság cselekvése a szemléletformálás hatására, viszont egyes területeken egyáltalán nem tapasztal változást, például a településen a gyerekek többségét még most is autóval viszik iskolába (Buzás-Belenta, 2022).

A megkérdezettek több olyan tényezőről számoltak be, amik nehezítik a mélyebb strukturális változások elérését. Horváth (2022) az önkormányzat szűkös anyagi jogszabályalkotási lehetőségeit, valamint az egyre szűkülő önkormányzati ingatlanvagyonra említette, míg Fényes (2022) azt hozta fel példaként, hogy az önkormányzati beruházások esetében nem adnak lehetőséget a közbeszerzési szabályok arra, hogy előnyben részesítsék a közelben található vállalatokat.

Az átstrukturálás elve szerinti elemzés zárásaként megemlítendő, hogy Antal (2014) az akkori klímabarát települések tevékenységét megvizsgálva megállapította, hogy bár találkozott néhány olyan településsel, ahol a helyi közösség egésze vagy a lakosság egy része érzékelhetően paradigmaváltáson ment keresztül, és más normák, értékek mentén szervezik az életüket, a legtöbb helyen az uralkodó társadalmi és gazdasági paradigmák keretei között keresnek megoldási lehetőséget.

6.3. ÚJRAELOSZTÁS

A KTSZ módszertana alapján készített klímastratégiák célja az éghajlatváltozás megfékezéséért való helyi szintű törekvés (Bíró et al., 2018a), ezért nem foglalkoznak külön a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésével. Ugyanakkor a nemnövekedés által értelmezett újraelosztás elve sem tisztán szociális szempontból közelíti meg a társadalmi egyenlőtlenség kérdését, hanem mint a Föld és társadalom tagjai számára egyaránt fenntarthatatlan társadalmi struktúraként foglalkozik vele (Latouche, 2011), ezért az elmélet értelmezésében lehet relevanciája egy éghajlatváltozás-központú stratégiában is a társadalmi egyenlőtlenségeknek.

A vizsgált települések önkormányzatai közül sokan felismerték a klímastratégiája részeként készített lakossági attitűdvizsgálat elkészítését követően, hogy a hátrányos anyagi helyzetük gátolja

a lakosság jelentős részét abban, hogy környezetkímélőbb technológiákra ruházzon be. Zsámbékon a megkérdezett lakosok 50%-a anyagi korlátok miatt nem tervezi épületenergetikai beruházások végrehajtását, ezért a stratégia intézkedései között szerepel a lakóépületek épületenergetikai felújításának anyagi támogatása is (Klímaparát Települések Szövetsége, 2020). Az épületenergetikai vagy más nagyobb beruházások önkormányzat általi támogatásának anyagi forrásigénye ugyanakkor rendkívül magas, ezért az intézkedések közé való bekerülés nem garantálja a megvalósulást, ezt Zsámbék esetében is attól tették függővé, hogy sikerül-e pályázati forrásokat szerezni a támogatáshoz (Klímaparát Települések Szövetsége, 2020).

A nemnövekedés képviselői lakhatási egyenlőtlenségek csökkentését célzó javaslatai csak néhány település esetében fedezhető fel. Ezek közé tartozik Budapest III. kerülete, ahol célul tűzték ki a bérakások számának növelését (Zábrádi, 2020). Ezzel az intézkedéssel nemcsak a lakáshoz jutást kívánják megkönnyíteni, hanem növelni próbálják a helyi lakáspiac rugalmasságát, hogy mindenki a számára megfelelő méretű háztartásban tudjon lakni, ezzel elkerülve a túl nagy lakás miatti felesleges energiafelhasználást. Józsefvárosban a klímastratégia részeként szeretnének fellépni az energiaszegénység ellen, amiben az önkormányzat a pályázati lehetőségeken és a személyes energiahatékonysági tanácsadáson túl energiaközösségek szervezésével is segíti az energiaszegénységben érintett háztartásokat: a kerület önkormányzata is részt vesz az Unió PowerPoor projektben, aminek keretein belül lakosok, kisvállalkozások válhatnak tulajdonosává és megújuló energiaforrásokra alapuló rendszereknek, így csökkentve a költségeiket (Lehel és Herbai, 2021; Erőss, 2021). Szarvas önkormányzata szintén támogatja az energiaszegénységet energiamegtakarítást segítő eszközök biztosításával és energetikai tanácsadás nyújtásával (Győri et al., 2021).

A fejezetet összegezve megállapítható, hogy bár van pár pozitív példa az újraelosztás elvének megjelenésére, a klímastratégiákban általában csak felületesen, vagy egyáltalán nem jelenik meg a társadalmi egyenlőtlenségek kérdései a klímastratégia céljával összefüggésbe hozva. Bár a települések többsége törekszik rá, hogy támogassa az alacsonyabb környezeti terhelést elősegítő lakossági beruházásokat, ezeket általában kibocsátáscsökkentési programként kezelik.

6.4. RELOKALIZÁCIÓ

Mint ahogyan az elméleti fejezetben rögzítésre került, a relokalizáció elve egyaránt jelenti a helyi, közös kultúrával rendelkező közösségekben való gondolkodás visszatérését, a döntéshozatal helyi

kézbe helyezését és a helyi alapanyagok, erőforrások felhasználását (Dombi – Málovics, 2015, 211. old.). Az alapító, Antal (2014) egy 2007-es klímakonferencián elhangzott, a KTSZ megalapításának céljairól szóló beszédében több elem megjelent. A beszédben Antal (2014) kiemelte, hogy a Klímabarát Települések Szövetségének célja olyan cselekvésre képes és tenni akaró helyi közösségek létrehozása, akik együtt képesek eredmények elérésére. Emellett azt is megemlítette, hogy a program célja, hogy a résztvevő településeken „ne a megelőzésre vagy az alkalmazkodásra helyezték a hangsúlyt, hanem a mindkettőt magában foglaló, településszintű/térségi autonómia növelésére”.

A helyiek döntéshozatalba való bevonása már a klímastratégiák elkészítési folyamatában is erősen megjelenik. A KTSZ módszertani útmutatója kiemeli, hogy a tervezési folyamatba a helyi intézmények, civil és gazdasági szervezetek mellett a lakosságot is szükséges bevonni. Józsefvárosban például a stratégiaalkotás közben több lakossági fórumot tartottak, emellett kérdőíves felmérést végeztek arról, hogy a tervezett intézkedések közül melyeket támogatja a lakosság, és mikben lenne hajlandó részt venni. A kérdőívet összesen 885-en töltötték ki, és többek között ezen eredmények alapján került összeállításra a stratégia végleges intézkedéscsomagja (Lehel és Herbai, 2021).

A lakosság bevonásának általános eszköze a klímakörök, amik a KTSZ alapításának kezdete óta jelen vannak a klímabarát településeken. A klímakörökben a helyi lakosok tervezési fázisában és megvalósításában rendszeresen becsatornázhatják a lakosság véleményét, ezzel erősítve a társadalmi részvételt (Botos, 2008). Ezeket az alulról szerveződő szervezeteket partnerként kezeli az önkormányzat, Tatabányán például 2012-ben megvalósításra került az ottani klímakör által javasolt teljes autóbuszmenetrend-átalakítás (Greenfo, 2012), Szekszárdon pedig az ottani klímastratégia megalkotásában a 65 tagú klímakör aktívan részt vett, összesen tíz munkacsoporti ülést tartottak a tervezési folyamat során (Baloghné Gaál, 2017).

Véleményem szerint a lakosság tervezésbe való aktív bevonásában megjelenik a nemnövekedés által értelmezett relokalizáció elve és a Wächter (2013) által bemutatott településtervezési szemlélet azáltal, hogy az önkormányzat egy újfajta, együttműködő tervezési szemléletet sajátíthat el, amit a későbbiekben akár a klímastratégián túlmutató döntésekben is alkalmazhat. Az interjúalanyok közül Horváth (2022) is megemlítette, hogy a klímastratégia hozadékaként sokkal szorosabbá vált az önkormányzat együttműködése a helyi civilekkel és a lakossággal.

A relokalizáció elve magában foglalja a helyi közösségekben való gondolkodás megerősítését és a klímatudatos közösségek létrejöttét is. Ennek egyik módszere a közösségi kertek kialakításának támogatása vagy önkormányzat általi létrehozása, ami szinte minden budapesti kerület klímastratégiájában megjelenik (pl. Lendvay et al., 2021; Dobozi et al., 2017). Erre példa egy Budapest I. kerületében található közösségi kert, amit közvetlenül az önkormányzat hozott létre és üzemeltet, szakértői segítséget, közös használatú szerszámokat és komposztot biztosítva a zöldségeket és gyümölcsöket termeszteni kívánó helyi lakosoknak (budavar.hu, 2022). Józsefvárosban az önkormányzat a stratégia részeként segíti az alulhasznosított, vagy ideiglenesen használaton kívüli telektulajdonosok és a közösségi kert létrehozása iránt érdeklődő civilek közti partnerség létrejöttét, és olyan pénzügyi ösztönzőrendszer kidolgozásáról döntött, ami ösztönzi a kerületben található kihasználatlan foghíjtelkek tulajdonosait a telkük közösségi kertként való ideiglenes vagy tartós használatbavételére (Lehel és Herbai, 2021). Ugyanebben a kerületben a társasházi közösségek erősítését is javasolták klímafelelősök kinevezésén keresztül, akik indikátorai lehetnek a lakóközösségük klímatudatos fejlesztéseinek és kezdeményezéseinek (Lehel és Herbai, 2021).

Az előző bekezdésben említett közösségi kertek támogatása az irányelv helyi termelést célzó pillereként is értelmezhető. A közösségi kertek létesítése mellett számos más javaslat született a gazdaság lokalizálására, és a helyben termelés vagy vásárlás támogatására. Az ellátási láncok rövidítése nem szerepel a klímastratégiák többségének tervei között, de például Vecsésen ösztönzik a közétkeztetésben a helyi alapanyaghasználatot, és kertészeti klubok indításával próbálják fellendíteni a háztáji termelést (FICÉP Kft., 2017b). Több településen, köztük Zuglóban és Érden kiemelik a helyi bevásárlóközösségek klímastratégia szempontjából való jelentőségét, mivel ezek a kezdeményezések támogatják a környék őstermelőit és a helyi termékek vásárlását (Cifka et al., 2021, Kürti et al. 2021). Az otthoni növénytermesztés támogatása, vagy az erre való figyelemfelhívás viszont a legtöbb klímastratégiából hiányzik, pedig sok vidéki kistélepülés adottságai ehhez meglehetősen jók. Több vidéki település azonban külön foglalkozik a helyi kis-, és nagyüzemi mezőgazdaság helyzetével. Albertirsán és Hajdúnánáson például fenntarthatóbb földművelési formák népszerűsítésével és az aszály elleni védekezéssel, jobb vízmegtartással is foglalkoznak a klímastratégiájukban (Magyar Energetikai Gazdaságtervező és Értékelő Tanácsadó Iroda Kft., 2021; Holló, 2020).

A nemnövekedés képviselőinek egy speciális javaslata a relokalizációra a helyi pénzek bevezetése (Málovics, 2016). Magyarországon több helyen is próbálkoztak helyi pénzrendszerek működtetésével az elmúlt tíz év során, de közülük csak kettő működik jelenleg is. Mindkét helyi pénzt KTSZ-tagtelepülésen használják, a rigacot Alsómocsoládon, a Bocskai Koronát Hajdúnánáson (Kozma, 2021).

Alsómocsoládon A „Magunk kenyerén” helyi gazdaságfejlesztési program keretein belül bocsátották ki a rigacot segély, alkalmi munkák kifizetése, valamint mezőgazdasági termelésre, állattartásra és lakáskorszerűsítésre fordítható, kedvező feltételeket kínáló hitel formájában. A forintra való visszaváltás kedvezőtlen kondíciói miatt a lakosok többsége nem váltja vissza a rigacokat, ezért az elfogadóhelyeknél, azaz helyi termelőknél, szolgáltatóknál és az önkormányzatnál költi el azt, ezzel elősegítve a gazdaság lokalizálását (OFA Nonprofit Kft, 2015). A rigac bevezetése nem csak a helyi gazdaságot, hanem a lakosok helyi identitását és egymás közti együttműködését is erősítette (Millefolium Stratégia Kft., 2018).

A helyi pénz nagyobb településeken is sikeresen használható, amit bizonyít az is, hogy a 16859 fős Hajdúnánáson és a környező településeken 200 elfogadóhellyel működik a rendszer, melyek között nincsenek multinacionális vállalatok vagy áruházláncok, mert a városvezetés célja a gazdaság lokalizálása és a helyi termelők, vállalkozók támogatása, így a Bocskai Korona a termelői piacon is elfogadott és gyakran használt fizetőeszköznek számít (Kozma, 2021).

Bár a két helyi pénznem csak kiegészíteni tudja a hivatalos nemzeti fizetőeszközt, a forgalmuk mértéke mindkét településen magasnak mondható: a forgalomban lévő Bocskai Korona értéke 2021 decemberében meghaladta a 73 millió Ft-ot (bocskaikorona.hu., é.n.), de a használatban lévő rigac 2021 áprilisi adatok szerinti 2 millió Ft-os értéke is jelentősnek mondható Alsómocsolád 324 fős lakosságához képest (Kozma, 2021).

A két település tevékenysége úgy gondolom, példaértékű a lokális gazdaság erősítése terén, és jól tükrözi a relokalizáció irányelvét.

Az irányelvvel kapcsolatban arról kérdeztem az interjúban megkérdezetteket, mennyire jellemző a településen a helyi termékek fogyasztása, és milyen ezt támogató programok vannak. Buzás-Belenta (2022) arról számolt be, hogy Gyenesdiáson már több mint tíz éve működik a Szezon Kosár Bevásárló Közösség, ahol a környéken élő őstermelőktől lehet helyi termékeket vásárolni, havi rendszerességgel vásárt is rendeznek az őstermelők részvételével. Pakson is működik egy hasonló bevásárlóközösség, az önkormányzat által támogatott Spájsz Termelők és Kreatívok Vásárja, ahol

a vásárlók számára komplett programot kínálnak, és fontos szempont, hogy megtudják a termékek eredetét, összekötve szemléletformáló programokkal (Szalka-Futó, 2022). Szolnokon sok rendezvényen próbálják összekötni a termelőket közvetlenül a fogyasztókkal, ahol megismerkedhetnek a lakosok a Szolnok közelében gyártott termékekkel, emellett a szemléletformálás részeként is próbálják népszerűsíteni, hogy a helyi termékeket részesítsék előnyben (Fényes, 2022).

Összességében a KTSZ vizsgált tagtelepüléseinek a klímastratégiájában erősen megjelenik a relokalizáció elve, elsősorban a helyiek tervezési döntésekbe való bevonása terén, viszont a gazdaság lokalizálásának és a helyi termékek fogyasztásának szerepe kevésbé hangsúlyos. Átvételre ajánlott programelem lehet a budapesti tagkerületeket is érintő, Budapesti Fővárosi Önkormányzat 2021 óta megrendezésre kerülő közösségi költségvetés programja, ahol évente 1 milliárd Ft értékben valósítanak meg beruházásokat a helyiek által beküldött javaslatok közül, melyek kiválasztását szintén a helyi lakosság végzi (budapest.hu, é.n.). Az ilyen jellegű döntésekkel bármelyik tagtelepülésen tovább lehetne erősíteni a társadalmi részvételt és a lakosság környezetvédelem iránti elköteleződését.

6.5. CSÖKKENTÉS

A csökkentés irányelvének talán legfontosabb része az energiafelhasználás és üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése, ami a klímastratégiáknak is az egyik alapvető célja (Bíró et al., 2018c). A klímastratégia részeként a tagtelepülések ún. ÜHG-leltárt készítenek, amiben a KTSZ módszertana alapján összegzik a település becsült éves üvegházhatású gáz-kibocsátását, majd a település lehetőségeinek figyelembevételével célokat jelölnek ki a következő 1-2-3 évtizedre kitűzött csökkenés mértékéről az EU-s, országos és megyei célokkal összhangban, melynek eléréséhez intézkedéseket rendelnek (Bíró et al., 2018c). A CO₂-kibocsátás csökkentésére kitűzött célok mértéke változó, Zsámbék például 2030-ra 6%-os, 2050-re 50%-os értéket tűzött ki 2019-hez képest, Hosszúhetény a 2015-2040 közötti időszakra 30 %-ot jelölt ki, míg Budapest I. kerülete mindössze 5%-os kibocsátáscsökkentési célt határozott meg a 2015-2030 közötti időszakra (KlímaBarát Települések Szövetsége, 2020; FICÉP Kft., 2017a; Dobozi et al., 2017). Az egyes tagtelepülések célértékeinek összehasonlítása azért nem lehetséges, mert nem egységes bázisvet használnak, és a kijelölt céldátum is változó.

A CO₂-kibocsátáscsökkentési intézkedéseknek számtalan formája megtalálható a vizsgált települések klímastratégiáiban. Épületenergetika területén a közintézmények és lakóépületek energetikai korszerűsítése, energetikai auditok lefolytatása, napelemek telepítése, közlekedés terén a tömegközlekedés, a kerékpáros és gyalogos infrastruktúra javítása, parkolórendszer fejlesztése és forgalomtechnikai beavatkozások szerepelnek a leggyakoribb javaslatok között (pl. TFSZ Zrt., 2020, TITANIUM- EDUCULT Kft., é.n.), de emellett számos más egyedi megoldás is született az adott település adottságaihoz illeszkedve, mint például a geotermikus energia felhasználásának bővítése Szarvason (Győri et al., 2021). A nagyobb városok és budapesti kerületek a CO₂-kibocsátás csökkentése mellett jellemzően a CO₂-elnyelés növelésére is figyelmet fordítanak, ezért a klímastratégiáikban több zöldfelületfejlesztésre és bővítésre irányuló intézkedés található (pl. Lendvay et al., 2021). A zöldterületfejlesztések támogatják Lietaert (2010) javaslatát is, miszerint több olyan találkozási pontra van szükség a városokban, ami nem a fogyasztás köré van kialakítva, bár a klímastratégiák ezt nem említették sem közvetlen, sem közvetett célként.

A klímastratégiák többségében a fogyasztáscsökkentés nem csak az energia, hanem a víz területére is kiterjed. Józsefvárosban például az ivóvízhálózat felújítása és a lakosság víztakarékossági lehetőségekről való tájékoztatása mellett a közintézményekben perlátorok felhelyezéséről döntöttek, és hosszú távon a szürkevízhasznosító-rendszerek beépítése is bekerült az intézkedéscsomagba (Lehel és Herbai, 2021). Sok településen vízfogyasztás csökkentését támogató pályázatokat is indítanak a lakosság számára, Zuglóban például minimális, 5000 Ft-os önrész megfizetése mellett lehet esővízgyűjtő tartályhoz jutni (Zuglo.hu, 2022) (bár a 2022-ben erre fordított pályázati keretösszeg csak 1,7 millió Ft volt, ami kevés tartály beszerzését tette lehetővé).

A Lietaert (2010) által javasolt cohousing lakhatási forma egyik klímastratégiában sem jelenik meg, de néhány budapesti kerület esetében megfigyelhetők hasonló célú kezdeményezésekre tett javaslatok. Józsefváros intézkedéscsomagjába bekerült a szomszédsági, szívességi kapcsolatok és a klímatudatos lakóközösségek támogatása, bár a dokumentumban nem rögzítették, hogy ezt milyen formában próbálják megvalósítani. Újbudán a közös képviselőkön keresztül próbálják megszólítani a társasházak lakóközösségeit, hogy klímatudatosabb, összetartóbb lakóközösségek jöjjenek létre, akik hajlandóak együttműködni szokások és beruházások szintjén is, melyekkel kapcsolatban az önkormányzat képviselőkön keresztül tájékoztatja a társasházakat az aktuális

pályázati lehetőségekről (Lendvay et al., 2021). Bár ezek is pozitív kezdeményezések, nem hasonlíthatók a cohousing lakhatási formához, amelyre vannak már példák a fővárosban, az ilyen jellegű kezdeményezések támogatásával foglalkozó Cohousing Budapestnek kilenc lakásközösség a tagja (Cohousing Budapest, é.n.). Az ilyen lakhatási formák elterjedése nagyban hozzájárulhat a klímatudatos közösségek bővüléséhez (emellett más társadalmi problémákat is kezel, mint például az elmagányosodás), ami célja a klímastratégiáknak, ezért a budapesti tagkerületek önkormányzatainak érdemes lehet együttműködni a szervezettel.

Bár több klímastratégia is kiemelte a fogyasztói társadalom káros közvetett környezeti hatásait (pl. Kőbányai Önkormányzat, 2020), a nemnövekedés által erősen hangsúlyozott fogyasztáscsökkentés is csak néhány településen, például Újbuda már korábban említett fogyasztásellenes kampányában jelenik meg (Lendvay et al., 2021), mellette még a III. kerületben hangsúlyosabb a túlzó fogyasztás kérdése (Zábrádi, 2020). Zuglóban a kerületben található használatruha-, és eszkozboltok szerepét említették a fogyasztáscsökkentéssel kapcsolatban (Cifka et al., 2021). Élelmiszerpazarlás elleni figyelemfelhívás csak Zugló és Budapest III. kerületének klímastratégiájába került bele, utóbbinál már meg is valósult egy ezzel kapcsolatos szemléletformáló kampány (klima.obuda.hu, é.n.).

A négy interjúban megkérdezett településeken is elsősorban az energiafogyasztás csökkentésére irányuló projektekről számoltak be. Budapest III. kerületében EU-s pályázatok segítségével az elmúlt öt évben tucatnyi intézmény esett át energetikai korszerűsítésen, és sok lakótelepen található tömbház energetikai korszerűsítése is megvalósult már. Az önkormányzat külön napelemes program indításán gondolkodik, akár saját forrásból is, és az intézmények napelemmel való felszerelése is folyamatosan zajlik (Horváth, 2022). Pakson 10 éve hirdetnek meg pályázatokat lakóépületek energiamegtakarítását segítő beruházásokra, energetikai szempontból a város minden társasház-tömbje fel van újítva. Az iparosított technológiával készült lakások és családi házak fűtőkorszerűsítését, nyílászáró cseréjét is segítik, lakásonként 500000 Ft-tal tudják ezeket támogatni (Szalka-Futó, 2022). Szolnokon is sok épületenergetikai projekt valósult meg, az önkormányzati tulajdonú épületek is hőszigetelésre kerültek, illetve korszerűsítve lettek (Fényes, 2022). Gyenesdiáson az önkormányzat épületének napelemekkel való felszerelése és a közterületi világítás felújítása valósult meg, a lakosságot vízgyűjtő tartályok biztosításával támogatják a vízfogyasztásuk csökkentésének támogatásáért (Buzás-Belenta, 2022). Lakossági esővíztároló-pályázatról Szalka-Futó (2022) kivételével minden megkérdezett beszámolt. A közlekedés terén

történő CO₂-kibocsátáscsökkentés terén Paks kiemelkedik, a városban tisztán elektromos buszokból áll a helyi tömegközlekedéshez használt járműpark, és több elektromos kukásautót is használ az önkormányzat (Szalka-Futó, 2022).

A csökkentés elvének megjelenését értékelve megállapítható, hogy a klímastratégiák átfogóan foglalkoznak azokkal a területekkel, amik nem a nemnövekedés elméletének sajátossága (CO₂-kibocsátás, energia- és vízfelhasználás csökkentése), azonban a fogyasztás csökkentésére és az alternatív lakhatási formákra irányuló egyedi javaslatokhoz hasonló intézkedésekkel csak kevés tagtelepülés foglalkozik.

6.6. ÚJRAHASZNOSÍTÁS, ÚJRAFELDOLGOZÁS

A klímastratégiákban az 5.1. fejezetben bemutatott szemléletformálás mellett elsősorban CO₂-kibocsátás csökkentése szempontjából foglalkoznak az újrahasznosítás és a hulladékgazdálkodás kérdéseivel⁵, aminek részeként értékelésre kerül a hulladékgazdálkodás aktuális állapota SWOT-analízis segítségével (Bíró et al., 2018b). A megállapított fejlesztendő területektől függően jellemzően belekerülnek az intézkedések közé az ezzel kapcsolatos fejlesztések. Bodajkon például a klímastratégia elkészítése előtt nem volt biztosítva a házhoz menő szelektív és zöldhulladék gyűjtés, valamint egyes veszélyes hulladékok kezelése, de ekkor döntöttek a hiányosságok pótlásáról (Bodajk Város Önkormányzata, 2018). Egyes tagtelepüléseken az irányelv a hulladékgazdálkodáson kívül más területeken is megjelenik, Szekszárd klímastratégiájába például biogázüzem létesítése is belekerült (Baloghné Gaál, 2017).

A budapesti kerületek esetében a hulladékgazdálkodási feladatok ellátása Budapest Főváros Önkormányzatának hatáskörébe tartozik, ezért az ottani tagtelepülések csak kiegészíteni tudják azt. Kőbánya önkormányzata például már 2010 óta nyújt pályázati lehetőséget a lakosság és a helyi intézmények számára komposztálóláda beszerzésére, és ingyenes avargyűjtő zsákot biztosít a lakosságnak, emellett a közintézményekben való szelektív hulladékgyűjtésre is nagy figyelmet fordít (Kőbányai Önkormányzat, 2020)

Az interjúalanyokat a körforgásos gazdaság megvalósítása és az újrahasznosítás terén való tapasztalatokról kérdeztem. Horváth (2022) elmondása szerint Budapest III. kerületében nehezen tudnak nagyobb eredményeket elérni a körforgásos gazdaság terén, mivel a hulladékgazdálkodás

⁵ Az ÜHG-leltárban számba kell venni a településen történő hulladéklerakásból származó kibocsátást

nem kerületi hatáskör, de saját hatáskörben próbálnak lépéseket tenni: a közterületeken próbálják segíteni a vízmegtartást és a lakosságot is támogatják víztároló tartályokkal, emellett a kerület zöldtereihez komposztot használnak, és a lakosság számára is több pályázati lehetőséget nyújtottak már komposztálóládára, valamint a lakossági olajgyűjtést is megszervezik piaci szereplők bevonásával. A kerületben ezeket a szempontokat az építésszabályozási tervekbe is beépítik, építkezésnél például lehetővé kell tenni a vízmegtartást. Gyenesdiáson a más településeken is megszokottnak számító szelektív és zöldhulladékgyűjtés mellett az önkormányzat a használt kávékapszulák gyűjtésére és hasznosítására indított programot (Buzás-Belenta, 2022). Szalka-Futó (2022) bizakodó a település körforgásos gazdaság felé való törekvéseivel kapcsolatban, a település 2022-ben csatlakozott az ENSZ „Race to Zero” kampányához, ami ennek elérésében is támogatja a résztvevő településeket. Fényes (2022) szerint Szolnokon hatékonyan működik a hulladékgazdálkodás, amelyen belül kiemelte a zöldhulladékgyűjtés sikerességét, amit egy közelben található komposztálóüzembe szállítanak.

Összességében megállapítható, hogy bár az újrahasznosítás fontosságára nem csak a nemnövekedés hívja fel a figyelmet, a két irányelv szemléletformálás és ÜHG-kibocsátás csökkentése területén hangsúlyosan megjelenik a vizsgált települések klímastratégiáiban. Az interjúk tapasztalatai alapján a megkérdezett önkormányzatok lehetőségeikhez és a hatáskörükhöz képest törekednek az újrahasznosításra. Újrahasználat terén kiemelkedő kezdeményezésnek tartom a Fővárosi Közterület-fenntartó Zrt. újrahasználati központját, ahol összegyűjtik a lakosság által leadott, még használható állapotban lévő tárgyakat, és raktározási költségen tovább értékesítik azokat (fkf.hu, é.n.). Hasonló kezdeményezéseket úgy gondolom, más klímabarát település önkormányzatának is érdemes lenne indítania, mivel ezzel növelni lehetne a lakosság által használt termékek élettartamát.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban a nemnövekedés elméletének irányelveit kifejező 8R elemeinek megjelenését vizsgáltam a Klímabarát Települések Szövetségében és a szövetség tagtelepüléseinek klímastratégiáiban. Az elemzés eredményeképpen megállapítható, hogy a KTSZ alapításának körülményeiben és az alapító tagok motivációiban a nemnövekedés több motívuma megfigyelhető: a szövetség azzal a céllal jött létre, hogy újfajta megközelítést alkalmazva, alulról szerveződő

mozgalomként, a helyi közösségekből kiindulva tegyen lépéseket a fenntarthatóság felé, az alapító elnök Antal Z. László motivációjában a mélyebb paradigmaváltás szándéka is megfigyelhető volt.

A KTSZ által készített, társadalmi, gazdasági és környezeti elemeket egyaránt tartalmazó klímastratégiai módszertant lokális fenntarthatósági stratégiaként kiemelkedőnek találtam komplexitás és a nemnövekedés egyes irányelveinek megjelenése tekintetében. A vizsgált klímastratégiák a lakosság bevonásával, helyi szintű problémákból és lehetőségekből kiindulva készültek el, és sok esetben a korábbi településrendezési tervek is módosításra kerültek. Kiemelkedő motívum volt, hogy a legtöbb vizsgált klímastratégiában a klímatudatos közösségek megteremtését és a társadalmi részvételt látták a helyi fenntarthatósági célok megvalósulása kulcsának, melynek elérését számos intézkedés segíti. A vizsgált stratégiákban nagy hangsúlyt kap a szemléletformálás is, azonban a jelenleg uralkodó társadalmi-gazdasági paradigmákban való gondolkodástól történő eltérés lehetősége csak néhány esetben jelent meg.

A klímastratégiákban foglalt, önkormányzati intézményeken múló célok jellemzően be tudtak épülni a települések működésébe, amit az interjúk eredményei is megerősítettek: a megkérdezettek arról számoltak be, hogy az önkormányzat hatáskörében lévő területeken valódi strukturális változások tudtak bekövetkezni a klímastratégia hatására, és valódi szemléletváltás valósult meg. Azt azonban mindenki kiemelte, hogy a lakosság szokásaira az addigi tapasztalatok alapján sok területen nem tudnak hatni, ezért itt csak kisebb változásokat tudtak elérni.

Bár az elemzés alapján a szemléletváltás, fogalmi keret- és koncepcióváltás, valamint a relokalizáció irányelvei általánosságban jól érvényesülnek a klímastratégiákban, az egyéb irányelvekben, mint például a csökkentésben és az újrahasznosítás terén csak néhány példát találtam, amelyek a nemnövekedés egyedi elképzeléseit tükrözik.

Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy a Klímabarát Települések Szövetségének tagtelepüléseiben megvalósuló klímastratégiák jó alapot adhatnak ahhoz, hogy teret nyerjenek a nemnövekedés elképzelései, melyek a klímastratégiai módszertani útmutatók és a szövetség alapításáról írtak alapján jól beleillenek a KTSZ céljaiba. Kérdés ugyanakkor, hogy mekkora mozgástere lehet erre a településeknek; az interjúalanyok közül is többen kiemelték, hogy egy önkormányzatnak korlátozottak a lehetőségei, és önmagukban kevesek nagyobb változások eléréséhez.

A dolgozat témájához kapcsolódóan további kutatásra érdemes terület lehet a megalkotott klímastratégiákban foglalt intézkedések megvalósulási sikerességének elemzése, vagy a nemnövekedés elveinek beépítési lehetősége a magyar állami területrendezési és fejlesztési szabályozásokba. Továbbá a dolgozat alapján nem tudtam választ kapni arra, hogy a 8R irányelveinek és javaslatainak érvényesülésével valóban el lehetne-e érni az nemnövekedés elméletének céljait.

HIVATKOZÁSJEGYZÉK

- Antal Z, L. (2008): A klímaparadoxon – Interjú Antal Z. Lászlóval. In: Antal Z, L. (szerk.) (2008): Klímabarát települések. Pallas Kiadó, Budapest. 151-160.
- Antal Z., L. (2014): Klímaparadoxonok. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 2014
- Baloghné Gaál, Zs. (2017): Szekszárd, a klímabarát település. http://www.eghajlatvedelmiszovetseg.hu/attachments/article/209/Ksz17_Szekszard.pdf (letöltve: 2023.01.07.)
- Bartus, G. (2008): Van-e a gazdasági tevékenységeknek termodinamikai korlátja?. Közgazdasági Szemle, 55(11), 1010–1022.
- Belügyminisztérium Nyilvántartások Vezetésért Felelős Helyettes Államtitkárság (2021): Magyarország állandó lakossága 2021. január 1-jén. <https://nyilvantarto.hu/hu/statistikak?stat=kozerdeku> (letöltve: 2022. 09. 25.)
- Betsill, M. M., & Bulkeley, H. (2004): Transnational networks and global environmental governance: The cities for climate protection program. International studies quarterly, 48(2), 471-493.
- Binswanger, M. (2001): Technological progress and sustainable development: what about the rebound effect?. Ecological economics, 36(1), 119-132.
- Bíró, M., Kajner, P., Dr. Pálvölgyi, T., Rideg, A, Selmeczi, P., Sütő, A., Taksz, L. (2017): Módszertani útmutató megyei klímastratégiák kidolgozásához. Klímabarát Települések Szövetsége, Budapest
- Bíró, M., Kajner, P., Dr. Pálvölgyi, T., Rideg, A, Selmeczi, P., Sütő, A., Taksz, L. (2018a): Módszertani útmutató városi klímastratégiák kidolgozásához. Klímabarát Települések Szövetsége, Budapest

- Bíró, M., Kajner, P., Dr. Pálvölgyi, T., Rideg, A., Selmeczi, P., Sütő, A., Taksz, L. (2018b): Módszertani útmutató a fővárosi kerületek klímastratégiáinak kidolgozásához. Klímabarát Települések Szövetsége, Budapest
- Bíró, M., Kajner, P., Dr. Pálvölgyi, T., Rideg, A., Selmeczi, P., Sütő, A., Taksz, L. (2018c): Módszertani útmutató települések és településegységek klímastratégiáinak kidolgozásához. Klímabarát Települések Szövetsége, Budapest
- BocskaiKorona.hu (é.n.): Nyilvános fedezeti közzététel. http://www.bocskaiKorona.hu/info_fedezet.php (letöltve: 2023.01.06.)
- Bohnenberger, K. (2021): Can ‘Sufficiency’ reconcile social and environmental goals? A Q-methodological analysis of German housing policy. *Journal of Housing and the Built Environment*, 36(1), 171-189.
- Botos, B. (2008): Tatabánya: hatvanéves város – ezeréves múlt. In: Antal Z., L. (szerk.) (2008): *Klímabarát települések*. Pallas Kiadó, Budapest. 160-181.
- Bramley, G., & Power, S. (2009): Urban form and social sustainability: the role of density and housing type. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 36(1), 30-48.
- Budapest.hu (é.n.): Budapest közösségi költségvetésének bemutatása. <https://budapest.hu/Lapok/2021/kozossegi-koltsegvetes.aspx> (letöltve: 2023.01.01.)
- Budavar.hu (2022): Saját, hazai, tiszta biozöltséget termeszthet az új kerületi magágyásokban!. <https://budavar.hu/termesz-sajat-hazai-tiszta-biozoldsegeket-az-uj-keruleti-magagyasokban/> (letöltve: 2022. 12. 21.)
- Buzás-Belenta, R. (2021): Videóhívás interjú Buzás-Belenta Rékával. 2022. 11. 25.
- Caradonna, J. L. (2014): *Sustainability: A history*. Oxford University Press. New York
- Cato, M. S. (2011): Home economics: Planting the seeds of a research agenda for the bioregional economy. *Environmental Values*, 20(4), 481-501.
- Cohousing Budapest (é.n.): Budapesti lakásközösségek. <https://www.cohousingbudapest.hu/bp-lakaskozossegek> (letöltve: 2023.01.08.)
- Cosme, I., Santos, R., & O’Neill, D. W. (2017): Assessing the degrowth discourse: A review and analysis of academic degrowth policy proposals. *Journal of Cleaner Production*, 149, 321-334.

- D'alisa, G., Demaria, F., & Cattaneo, C. (2013): Civil and uncivil actors for a degrowth society. *Journal of Civil Society*, 9(2), 212-224.
- Davidson, M. (2010): Social sustainability and the city. *Geography Compass*, 4(7), 872-880.
- Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Martinez-Alier, J. (2013): What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. *Environmental Values*, 22(2), 191–215.
- Dombi, J., & Málovics, Gy. (2015): A növekedésen túl–egy új irányzat hozzájárulása a fenntarthatósági vitához. *Közgazdasági Szemle* 62(2): 200-221.
- Dulai, G., & Herbert, T. (2008): A Klímabarát Települések első konferenciája. In: Antal Z., L. (szerk.) (2008): *Klímabarát települések*. Pallas Kiadó, Budapest. 160-181.
- Erőss, G. (2021): Március 6. - az energiatakarékosság világnapja. <https://old.jozsefvaros.hu/hir/76065/marcius-6-az-energiatakarekossag-vilagnapja> (letöltve: 2023.01.01.)
- Farkas, S., & Salmin, G. (2021): Városi szint: A fenntarthatóság, környezeti minőség mérése többváltozós nemzetközi városrangsorokban. In: Salmin, G., & Székely A. (szerk.) (2021): *A fenntarthatósági politikák megalapozásának mérési eszközei*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. 97-116.
- Fényes, S. (2022): Videóhívás interjú dr. Fényes Sándorral. 2022. 12. 02.
- Ferreri, M. (2018): Refurbishment vs demolition? Social housing campaigning for degrowth. In: Nelson, A., & Schneider, F. (szerk.) (2018): *Housing for degrowth: Principles, models, challenges and opportunities*. Routledge, New York. 109-119.
- Fkf.hu (é.n.): Szemléletformáló és Újrahasználati Központok (SZÚK):. <https://www.fkf.hu/szemleletformalo-kozpontok> (letöltve: 2023.01.09)
- Fleischer, T. (2014): A fenntarthatóság fogalmáról. In: Knoll, I., & Lakatos, P. (szerk.) (2014): *Közzszolgálat és fenntarthatóság*, Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, Budapest, 9-24.
- Fodor, L. (2019): Lehet-e a települési önkormányzat Magyarországon a fenntarthatóság megfelelő helyi szintű kerete?. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 4(2), 32-45.
- Gébert, R., & Tőzsér, J. (2016): Feltétel nélküli alapjövedelem és nemnövekedés. Lépések a fenntarthatóság felé, (21)2, 7.

- Greenfo (2012): Tatabányai Klímakör és az új autóbusz menetrend. Letöltve: 2023.01.06. <https://greenfo.hu/hir/tatabanyai-klimakor-es-az-uj-autobusz-menetrend/>
- Griethuysen, Van P. (2010): Why are we growth-addicted? The hard way towards degrowth in the involutionary western development path. *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 590-595.
- Gutés, M. C. (1996): The concept of weak sustainability. *Ecological economics*, 17(3), 147-156.
- Horváth, D. (2021): Interjú dr. Horváth Dániellel. 2022. 11. 11.
- Kallis, G. (2015): Can we prosper without growth? 10 policy proposals. *Green European Journal*, 11, 74-77.
- Kallis, G., Kostakis, V., Lange, S., Muraca, B., Paulson, S., & Schmelzer, M. (2018): Research on degrowth. *Annual Review of Environment and Resources*, 43, 291-316.
- Kerekes, S. (szerk.) (2016): Pénzügyekről másképpen - fenntarthatóság és közösségi pénzügyek. Wolters Cluwer Kiadó, 2016.
- Klímabarát települések Szövetsége (2016): Klímabarát ajánlások a klímabarát települések részére. [http://www.klimabarat.hu/images/szoveg/20/docs/Klimabarat_ajanlasok_2016%20\(1\).pdf](http://www.klimabarat.hu/images/szoveg/20/docs/Klimabarat_ajanlasok_2016%20(1).pdf) (letöltve: 2022. 09. 09.)
- Klímabarát települések Szövetsége (é.n.a): Tagtelepülések. <http://www.klimabarat.hu/tagtelepulesek> (letöltve: 2022. 09. 09.)
- Klímabarát települések Szövetsége (é.n.b): Kik vagyunk?. <http://www.klimabarat.hu/kik-vagyunk> (letöltve: 2022. 09. 09.)
- Klima.obuda.hu (é.n.): #foodwaweobuda. <https://klima.obuda.hu/foodwave/> (letöltve: 2023. 01. 08.)
- Kozma, B. (2021): Kihívója akadt a forintnak: így tarolnak a helyi pénzek Magyarországon. <https://www.penzcentrum.hu/gazdasag/20210408/kihivoja-akadt-a-forintnak-igy-tarolnak-a-helyi-penzek-magyarorszagon-1113568> (letöltve: 2023. 01. 06.)
- Krähmer, K. (2022): Degrowth and the city: Multiscalar strategies for the socio-ecological transformation of space and place. *City*, 26(2-3), 316-345.
- Latouche, S. (2011): A nemnövekedés diszkrét bája. Savaria University Press. Szombathely.

- Lawn, P. (2011): Is steady-state capitalism viable? A review of the issues and an answer in the affirmative. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1219(1), 1-25.
- Liegey, V., Nelson, A (2020) *Exploring Degrowth: A Critical Guide*. Pluto Press. London
- Lietaert, M. (2010): Cohousing's relevance to degrowth theories. *Journal of cleaner production*, 18(6), 576-580.
- Liu, J., Mooney, H., Hull, V., Davis, S. J., Gaskell, J., Hertel, T., ... & Li, S. (2015): Systems integration for global sustainability. *Science*, 347(6225), 1258832.
- Málovics, Gy. (2016): Nemnövekedés, természeti környezet, kapitalizmus. *Lépések a fenntarthatóság felé* (21)2, 10-11.
- Marshall, J. D., & Toffel, M. W. (2005): Framing the elusive concept of sustainability: A sustainability hierarchy. *Environmental science & technology*, 39(3), 673-682.
- Millefolium Stratégia Kft. (2018): RIGAC kiterjesztésének lehetőségei. Helyzetelemzés. http://lepes-valtas.hu/wp-content/uploads/2020/04/rigac_helyzetelemz%C3%A9s_final.pdf (letöltve: 2023.01.06.)
- Mishan, E. J. (1967): *The costs of economic growth*. Staples Press. London
- Mocca, E. (2020): The local dimension in the degrowth literature. A critical discussion. *Journal of Political Ideologies*, 25(1), 78-93.
- Molnár, D. (2010): Empirikus kutatási módszerek a szervezetfejlesztésben. *Humán Innovációs Szemle*, 1(1-2), 61-72.
- Németh-Durkó, E. (2019): *A Környezeti Kuznets-görbe. Műhelytanulmány*. Budapesti Corvinus Egyetem Befektetések és Vállalati Pénzügy Tanszék, Budapest.
- Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa (2013): *A fenntarthatóság felé való átmenet nemzeti koncepciója - Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012-2024*
- Nesterova, I. (2022): Degrowth perspective for sustainability in built environments. *Encyclopedia*, 2(1), 466-472.
- Odum, H. T., & Odum, E. C. (2008): *A prosperous way down: principles and policies*. University Press of Colorado, Boulder. https://books.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=_9MlDAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&ots=dmnDDN6j2Y&sig=jXKlarrTA3RsG5_LcNGw4vOpRDg&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (letöltve: 2023.01.10.)

- OFA Nonprofit Kft. (2015): Helyi pénzek helyzete Magyarországon és lehetséges szerepük a szociális gazdaságban. [https://piactars.hu/uploads/files/documents/Helyi%20Penz%20Tanulmany%20\(2015\):pdf](https://piactars.hu/uploads/files/documents/Helyi%20Penz%20Tanulmany%20(2015):pdf) (letöltve: 2023.01.06.)
- Pálvölgyi, T., & Csete, M. (2011): A fenntarthatóság felé való átmenet lehetőségei Magyarországon. GAZDÁLKODÁS: Scientific Journal on Agricultural Economics, 55(80-2016-845), 467-478.
- Palyazat.gov.hu (2021): MEGJELENT A „FENNTARTHATÓ VÁROSFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁK TÁMOGATÁSA” CÍMŰ (TOP_PLUSZ-1.3.1-21 KÓDSZÁMÚ) FELHÍVÁS. <https://www.palyazat.gov.hu/megjelent-a-fenntarthat-vrosfejlesztsi-stratigik-tmogatasa-cm-top-plusz-131-21-kdszm-felhvs-> (letöltve: 2022. 09. 06.)
- Palyazat.gov.hu. (é.n.) Támogatott projekt kereső. https://www.palyazat.gov.hu/tamogatott_projektkereso (letöltve: 2022. december 6.)
- Roberts, P. (2006): Evaluating regional sustainable development: Approaches, methods and the politics of analysis. Journal of Environmental Planning and Management, 49(4), 515-532.
- Rok, A.; & Kuhn, S. (2012): Local sustainability and changes in political culture. https://www.citego.org/bdf_fiche-document-1295_en.html (letöltve: 2022. 06. 14.)
- Salas-Zapata, W. A., & Ortiz-Muñoz, S. M. (2019): Analysis of meanings of the concept of sustainability. Sustainable Development, 27(1), 153-161.
- Schumacher, E. F. (1991): A kicsi szép. Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Schwartzman, D. (2012): A critique of degrowth and its politics. Capitalism Nature Socialism, 23(1), 119-125.
- Sebestyén Szép, T. (2013): Energiahatékonyság: áldás vagy átok? Területi statisztika, 53, 54–68.
- Szalka-Futó, É. (2022): Videóhívás interjú Szalka-Futó Évával. 2022. 12. 09.
- Széchenyi Terv Plusz (2022): Fenntartható városfejlesztési stratégiák támogatása - TOP Plusz-1.3-1-21. <https://www.palyazat.gov.hu/top-plusz-131-21> (letöltve: 2022. 09. 06.)

- Szilávik, J. (2002): A helyi-kisregionális szint szerepe a fenntarthatóságban. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Környezettudományi Intézet, Környezetgazdaságtani és technológiai tanszék. Budapest.
- Taksás, B. (2020): A fenntarthatóság nemzetközi mutatószámrendszerei. In: Csath, M. (szerk.) (2020): A fenntarthatóság árnyalatai. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest. 85-111.
- Tedeschi, L. O., Muir, J. P., Riley, D. G., & Fox, D. G. (2015): Future implications for animal production: a perspective on sustainable livestock intensification. In: Conference Proc. 52nd Annual Meeting Brazilian Society of Animal Science, Belo Horizonte.
- United Nations (ENSZ) (1992): AGENDA 21. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992.
- Wächter, P. (2013): The impacts of spatial planning on degrowth. Sustainability, 5(3), 1067-1079.
- World Commission on the Environment and Development (1987): Our Common Future. Oxford University Press. Oxford
- Xue, J. (2014): Is eco-village/urban village the future of a degrowth society? An urban planner's perspective. Ecological economics, 105, 130-138.
- Xue, J. (2022): Urban planning and degrowth: a missing dialogue. Local Environment, 27(4), 404-422.
- Yiftachel, O., & Hedgcock, D. (1993): Urban social sustainability: the planning of an Australian city. Cities, 10(2), 139-157
- Zuglo.hu (2022): Zugló önkormányzata részt vesz a hat országot érintő Városi Vízkör projektben.
<https://www.zuglo.hu/zuglo-onkormanyzata-reszt-vesz-a-hat-orszagot-erinto-varosi-vizkor-projektben/> (letöltve: 2023.01.08.)
- Zugloklimastrategia.hu (é.n.): A Klíma Kupával mindenki nyert.
<https://www.zugloklimastrategia.hu/a-klima-kupaval-mindenki-nyert/> (letöltve: 2023.01.03.)

Klímastratégiák

- Bodajk Város Önkormányzata (2018):
https://bodajk.hu/user/file/kehop/Bodajk_Varos_Klimastrategiaja.1.0.pdf (letöltve: 2023. 01. 04.)
- Cifka, F., Fleisz, B., Párdi, P., Péter, O., Beleznay, É. (2021): Zöld Zugló Községi Klímastratégia.
https://www.zugloklimastrategia.hu/wpcontent/uploads/2021/06/Zuglo_Klimastrategia_2021_06_10.pdf (letöltve: 2023. 01. 04.)
- Dobózi, E., Pálvölgyi, T., & Czira, T. (2017): Budapest Főváros I. Kerület (Budavár) klímastratégiája.
<https://budavar.hu/upload/userfiles/1/klimastrategia.pdf> (letöltve: 2023. 01. 04.)
- FICÉP Kft. (2017a): Hosszúhetény Klímastratégiája 2018-2030.
https://www.hosszuheteny.hu/userfiles/filemanager/telep%C3%BCI%C3%A9srendez%C3%A9s/Hossz%C3%BAhet%C3%A9ny_klimastrat%C3%A9gia.pdf (letöltve: 2023. 01. 04.)
- FICÉP Kft. (2017b): Vecsés Város Klímastratégiája 2018-2030.
http://klimabarát.hu/images/tudastar/8/kepek/Vecsés_mintastrategia.pdf (letöltve: 2023. 01. 04.)
- Győri, K., Magyar, L., Olasz, K., Pej, & Zs. (2021): Szarvas, Csabacsúd és Hunya klímastratégiája.
http://csabacsud.hu/zoldszarvas/Celok_intezkedesek.pdf (letöltve: 2023. 01. 05.)
- Holló, I. E. (2020): Albertirsa város klímastratégiája - tervezet.
https://albertirsa.hu/documents/albertirsa_varos_klimastrategiaja_elfogadott.pdf (letöltve: 2023.01.08)
- Klímabarát Települések Szövetsége (2020): Zsámbék Város Klímastratégiája.
https://zsambek.hu/images/polgarainknak/hirdetmenyek/20210206_klima/Zsambek_Varos_klimastrategiaja_vegleges.pdf (letöltve: 2023. 01. 05.)
- Komárom-Esztergom Megye Fejlesztéséért Alapítvány (2021): Baj-Vértesszőlős településeggyüttesi klímastratégia.

- https://baj.kehop.roi.dev/app/uploads/2021/12/Baj_Vertesszolos_klimastrategia_egyeztet_1029.pdf) (letöltve: 2023. 01. 05.)
- Kőbányai Önkormányzat (2020): Kőbánya Klímastratégiája. <https://www.kobanya.hu/zoldkobanya/?module=news&action=getfile&fid=197071#mid> (letöltve: 2023.01.08.)
 - Konto Expert Bt. (2020): Göd Város Klímastratégiája https://god.hu/wp-content/uploads/2021/10/Kt_09_20211028.pdf . (letöltve: 2023. 01. 05.)
 - Kürti, L, Lakatos, L., Mika, J., Patkós, Cs. (2021): Érd Megyei Jogú Város Klímavédelmi Stratégiája. <https://www.erd.hu/pfile/file?path=/gazdasagfejlesztes/klimastrategia/klimavedelmi-strategia-20211125> (letöltve: 2023. 01. 04.)
 - Lehel, Zs., & Herbai, Cs. (2021): Józsefváros Klímastratégia. http://zold8.com/wpcontent/uploads/2021/07/Z%C3%96LD8_J%C3%B3zsefv%C3%A1ros_Kl%C3%ADmastrat%C3%A9gia_V%C3%A9gleges_Dokumentum_2021.pdf (letöltve: 2023. 01. 04.)
 - Lendvay, E., Gyapay, B., Szabó, D., & Zsidi, K. (2021): Budapest Főváros XI. kerület Újbuda klímastratégiája 2020–2030. <https://klimabaratt.ujbuda.hu/klimabaratt/ujbuda-helyi-klimastrategiaja> (letöltve: 2023. 01. 04.)
 - Magyar Energetikai Gazdaságtervező és Értékelő Tanácsadó Iroda Kft. (2021): Hajdúnánás Város Klímastratégiája 2021-2030. http://hajdunanas.hu/uploads/documents/Hajdunanas_kl%C3%ADmastrategia_V%C3%89GLEGES.pdf (letöltve: 2023. 01. 05.)
 - Molnár, F., Sági, Zs., Oletics, Z. (2018): Tata Település Klímastratégiája 2018-2030. https://tudatostata.hu/wpcontent/uploads/2021/12/Tata_klimastrategia_platform_utan_1215_korr_nelkul.pdf (letöltve: 2023. 01. 04.)
 - Nemzeti Alkalmazkodási Központ Főosztály (2018): Hajdú-Bihar Megye Klímastratégiája. https://www.hbmo.hu/webdocs/Files/PortalDocMix/xdoaw4xe.qzx_HB%20megye_END_20180207.pdf (letöltve: 2023. 01. 05.)
 - TFSZ Zrt. (2020): Budapest Főváros XIII. Kerület Klímastratégia (2020-2024): <https://www.budapest13.hu/wp->

[content/uploads/2020/08/Klimastrategia_20200804_egyeztetesi_verzio.pdf](#) (letöltve: 2023.01.08.)

- TITANIUM- EDUCULT Kft. (é.n.): Celldömölk Város Klímastratégiája, 2020-2030.
http://letoltes.celldomolk.hu/docs/Klima/Klimastrategia_Celldomolk.pdf (letöltve: 2023.01.08.)
- Zábrádi, Zs. (2020): Budapest III. kerület klímastratégiája.
https://klima.obuda.hu/wp-content/uploads/2020/07/1.sz._-_%C3%93buda_kl%C3%ADmastrat%C3%A9gia_v%C3%A9gleges_0619.pdf (letöltve: 2023. 01. 05.)

Törvények, rendeletek

1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól

Mellékletek

1.számú melléklet: Klímabarát Települések Szövetségének tagtelepüléseinek listája

MEGYE	Település	Népesség	Van klímastratégiája?
Bács-Kiskun	Bátya	2 046	n
Bács-Kiskun	Kelebia	2 546	n
Bács-Kiskun	Dunapataj	3 162	n
Baranya	Alsómocsolád	315	i
Baranya	Hosszúhetény	3 501	i
Békés	Körösnagyharsány	546	n
Békés	Szarvas	15 495	i
Borsod-Abaúj-Zemplén	Tiszatarján	1 409	n
Budapest	I. kerület	25 966	i
Budapest	XII. kerület	57 091	i
Budapest	VIII. kerület	70 431	i
Budapest	X. kerület	70 873	i
Budapest	XVI. Kerület	72 800	n
Budapest	XIV. kerület	112 361	i
Budapest	XIII. kerület	115 568	i
Budapest	III. kerület	124 582	i
Budapest	XI. kerület	131 288	i
Csongrád-Csanád	Ruzsa	2 478	n
Csongrád-Csanád	Ásotthalom	3 999	n
Csongrád-Csanád	Domaszék	5 147	n
Csongrád-Csanád	Szentes	26 813	n
Fejér	Vajta	892	n
Fejér	Pázmánd	2 242	n
Fejér	Mány	2 520	n
Fejér	Aba	4 668	n
Fejér	Bodajk	4 039	i
Győr-Moson-Sopron	Kunsziget	1 340	n
Hajdú-Bihar	Nagyrábé	2 059	n
Hajdú-Bihar	Hajdúnánás	16 859	i
Jász Nagykun-Szolnok	Rákócziújfalu	1 945	n
Jász Nagykun-Szolnok	Martfű	6 262	n
Jász Nagykun-Szolnok	Szolnok	68 701	i
Komárom-Esztergom	Kocs	2 642	i
Komárom-Esztergom	Vértesszőlős	3 531	i
Komárom-Esztergom	Tata	23 074	i
Komárom-Esztergom	Tatabánya	67 323	i
Nógrád	Szügy	1 477	n

Pest	Püspökszilágy	742	n
Pest	Kosd	2 486	n
Pest	Tápióbicske	3 707	n
Pest	Leányfalu	4 011	n
Pest	Tápiószentmárton	5 624	n
Pest	Pilis	12 287	n
Pest	Törökbálint	14 467	n
Pest	Pécel	17 060	n
Pest	Pomáz	18 464	n
Pest	Zsámbék	5 764	i
Pest	Albertirsa	13 503	i
Pest	Göd	21 635	i
Pest	Vecsés	21 700	i
Pest	Szentendre	28 604	i
Pest	Érd	70 421	i
Somogy	Balatonberény	1 242	n
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírbátor	11 917	n
Tolna	Bátaszék	6 411	n
Tolna	Paks	18 179	n
Tolna	Dombóvár	18 275	n
Tolna	Szekszárd	31 595	i
Vas	Celldömölk	10 341	i
Vas	Szombathely	75 644	n
Veszprém	Küngös	532	n
Veszprém	Sóly	557	n
Veszprém	Tés	880	n
Veszprém	Noszlop	1 018	n
Veszprém	Balatonfőkajár	1 378	n
Veszprém	Alsóörs	2 029	n
Veszprém	Berhida	5 902	n
Veszprém	Veszprém	54 542	n
Zala	Miháld	781	n
Zala	Zalaszentő	981	n
Zala	Vonyarcvashegy	2 610	n
Zala	Gyenesdiás	4 171	i

1. számú melléklet: Klímabarát Települések Szövetségének tagtelepülései és lakosságszámuk (2021) (forrás: saját szerkesztés, Klímabarát Települések Szövetsége, é.n.a és Belügyminisztérium Nyilvántartások Vezetésért Felelős Helyettes Államtitkárság, 2021 alapján)

2.számú melléklet: A klímakoordinátorokkal készített interjúk vonalvezető kérdései

- Mi motiválta az önkormányzatot a Szövetséghez való csatlakozásban?
- Miért döntött az önkormányzat a klímastratégia megírása mellett? Milyen előzetes várakozásaik voltak?
- Mik az eddigi legfontosabb intézkedések?
- Miben változott a településüzemeltetés struktúrája a klímastratégia megírása óta? Milyen nehézségek vannak ezen a téren?
- Az eddigi tapasztalatok alapján sikeresnek ítélik a klímastratégiájukban leírtak érvényesítését?
- Milyen eszközei vannak az önkormányzatnak az érintettjei fenntartható gondolkodásmódra való ösztönzésében?
- Milyen tapasztalatai vannak a lakossági szemléletformálás terén? Kik a fő célcsoport?
- Mit tart a lakossági szemléletformáláson belül a legfontosabb területnek? Milyen témakörben a legnehezebb változást elérni?
- Érzékel változást a település lakosságának, vállalatainak fenntarthatósághoz való hozzáállásában a szemléletformáló tevékenység hatására?
- Milyen szociális szempontjai vannak a klímastratégiájuknak? Látnak kapcsolatot a környezeti és társadalmi fenntarthatóság között?
- Ösztönzik valamilyen formában a település gazdasági szereplőit a lokalitásra, például a beszerzés terén? Milyen szerepet játszik a lokalitás a klímastratégiájukban?
- Milyen hatással tud lenni az önkormányzat a település energiafogyasztásának csökkentésében? A lakosság és a vállalatok fogyasztására is hatással tudnak lenni?
- Ön szerint megvalósítható bármilyen szinten a településen belüli körforgásos gazdaság? Vannak ezirányba törekvéseik?
- Hogyan zajlik a településen a hulladék újrahasznosítás?